

ΒΑΪΟΥ ΛΑΖΟΥ

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΦΙΔΙ.

**ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΜΙΑΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΟΔΟ ΚΑΙ ΠΤΩΣΗ
ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ**

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

Περίληψη

A. Εισαγωγή

1. Το Πολιτιστικό φίδι
2. Έννοιες - Προσδιορισμοί

B. Διερεύνηση του φαινομένου

3. Γνωρίσματα
4. Τα στοιχεία και τα γνωρίσματά τους

- a) Έννοια
- β) Μια ενδεικτική απαρίθμηση
- γ) Μια πρώτη ομαδοποίηση των στοιχείων

Γ. Το ιστορικό υλικό

5. Οι Δυνάμεις και τα στοιχεία τους
- a) Ευρύτερος χώρος της Μεσοποταμίας

6. Οι πόλεις - κράτη της Αρχαίας Ελλάδος
- a) Η Αρχαία Ελλάδα ως σύνολο
- β) Οι σπουδαιότερες πόλεις - κράτη
 - i. Νότια Ελλάδα
 - ii. Κεντρική Ελλάδα
 - iii. Βόρεια Ελλάδα
- γ) Περσία

Δ. Οι νεώτεροι χρόνοι

7. Οι τρεις αυτοκρατορίες
 - a) Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία
 - β) Η Βυζαντινή αυτοκρατορία
 - γ) Η Οθωμανική αυτοκρατορία
8. Οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις
 - α) Το γενικό υπόβαθρο
 - β) Οι ιταλικές πόλεις - κράτη
 - γ) Οι νεώτερες δυνάμεις
 - δ) Μέγας Ναπολέων
 - ε) Τσαρική και κομμουνιστική Ρωσία
 - στ) Αμερική

E. Συνολική εκτίμηση

9. Αποτίμηση των στοιχείων

- a) Βασικές διαπιστώσεις
 - β) Η βαρύτητα των στοιχείων
10. Τα στοιχεία και τα κενά τους
- α) Τα στοιχεία στέγης
 - β) Τα στοιχεία οικοδομήματος
 - γ) Το επιχειρηματικό κενό της αγοράς
11. Το κοινωνικό κενό
- α) Οι επιμέρους κουλτούρες
 - β) Τα διάσπαρτα κοινωνικά κενά
12. Σε αναζήτηση ενός κενού
- α) Το επιχειρηματικό ένστικτο
 - β) Η προϋπαρξη του κενού
 - γ) Η δημιουργία του κενού
 - δ) Η σύμπτωση κενού και Δυνάμεως
13. Μια συνολική αποτίμηση
- α) Η μοιρολατρική πορεία των φαινομένων
 - β) Τα σχήματα ανόδου και πτώσεως
 - γ) Η μεθοδολογική αναζήτηση των κενών
14. Τύχη, προσόντα και αξιοσύνη
- α) Τύχη και προσόντα
 - β) Αξιοσύνη και αναξιότητα
15. Επιμύθιο
- Βιβλιογραφία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται το φαινόμενο της ανόδου και πτώσεως των Μεγάλων Δυνάμεων. Ειδικότερα τίθεται ως κεντρικός στόχος το ερώτημα, ποια «προσόντα» πρέπει να έχει μία χώρα για να γίνει «Μεγάλη» και ποιες «αδυναμίες» την οδηγούν τελικά στην πτώση της. Για να δοθεί μια απάντηση παίρνονται μια - μια ξεχωριστά όλες οι γνωστές «Μεγάλες Δυνάμεις» που εμφανίστηκαν στον κόσμο από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, αρχής γενομένης από την αρχαία Αίγυπτο, τη Μεσοποταμία και τις άλλες χώρες της Μεσογείου (Φοίνικες, Ισραήλ, Ασσυροβαβυλώνιοι), την αρχαία Ελλάδα κατόπιν με τις πόλεις - κράτη (Αθήνα, Σπάρτη, Θήβα, Μακεδονία κλπ.) και η μελέτη τελειώνει με τη μεσαιωνική και σύγχρονη Ευρώπη (Ιταλικές πόλεις-κράτη, Ισπανία, Πορτογαλία, Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία και επίσης σήμερα Αμερική και Ιαπωνία). Με βάση το ιστορικό υλικό των χωρών αυτών διακρίνονται τέσσερα βασικά στοιχεία ανόδου («Στοιχεία στέγης», όπως χαρακτηρίζονται), που είναι η Οικονομική, Στρατιωτική, Πολιτική και Πνευματική δύναμη. Τα στοιχεία αυτά («στέγης») δημιουργούνται ή επικουρούνται από τα «Στοιχεία οικοδομήματος», που είναι άφθονα και ετερόκλιτα για κάθε μια «Μεγάλη Δύναμη» (π.χ. αποικίες, εφευρέσεις, νέα όπλα, πειθαρχία, πολεμική τέχνη κλπ.). «Στοιχεία στέγης» και «Στοιχεία οικοδομήματος» λοιπόν συνθέτουν το οικοδόμημα μιας «Μεγάλης Δυνάμεως». Για την πτώση της επενεργούν άλλα στοιχεία αρνητικά. Έτσι, με βάση τα στοιχεία αυτά, γίνεται προσπάθεια να διατυπωθούν ορισμένα συμπεράσματα, ικανά πιθανόν να εξηγήσουν την άνοδο και την πτώση μιας «Μεγάλης Δυνάμεως».

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Το Πολιτιστικό φίδι

Οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν όλους τους άλλους λαούς "βαρβάρους" με το γνωστό μας "Πας μη Έλλην Βάρβαρος". Αν και η ρήση αυτή απέκρυψε μάλλον μια "ειρωνική" διάθεση, με την έννοια ότι όποιος δε μιλούσε ελληνικά, μιλούσε μια ακαταλαβίστικη γλώσσα που ακουγόταν σαν ένα μακρόσυρτο "βαρ...βαρ...", εντούτοις αποτελούσε έναν σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στον "πολιτισμένο" και στον "απολίτιστο" άνθρωπο.

Σήμερα μιλάμε για "Βορρά" και "Νότο" της υφηλίου και παλιότερα για τον "πολιτισμένο" κόσμο (της Ευρώπης κυρίως) και για "απολίτιστο", ακόμα επίσης και για "υποανάπτυκτους" και για "ανεπτυγμένους" λαούς. Και σ' άλλες εποχές και γενικότερα πάντοτε στην ιστορική πορεία του ανθρώπινου βίου ο διαχωρισμός αυτός υπήρχε. Και υπέκρυψε, συν τοις άλλοις, και την αρχική "ειρωνεία" των αρχαίων Ελλήνων πως τάχα ο "Βόρειος" είναι "καλύτερος" ή "αξιώτερος" από το "νότιο", πως ο ένας είναι πιο "προχωρημένος" από τον άλλον, τον "καθυστερημένο".

Είναι σωστό βέβαια να πούμε ότι πράγματι ο "βόρειος" σήμερα (όπως και ο αρχαίος Έλληνας τότε) είναι πιο "ανεπτυγμένος", πιο πλούσιος, πιο προχωρημένος και γενικότερα πιο "πολιτισμένος" (ή μάλλον "ο πολιτισμένος") σε σχέση με τον "νότιο", τον "βάρβαρο" και εν τέλει πιο "άξιος" από τον άλλο - αλλά είναι πράγματι πιο άξιος χωρίς εισαγωγικά;

Κάνοντας την παραδοχή ότι ο "Πολιτισμός" στη στενή του έννοια είναι το σύνολο εκείνων των ψυχικών και άλλων γνωρι-

σμάτων του ανθρώπου που τον κάνει να ξεχωρίζει από τον πρωτογονισμό και στην ευρεία του έννοια το σύνολο των γνωρισμάτων που αναφέρονται στην πολιτιστική, οικονομική, πνευματική, στρατιωτική και γενικότερα υλική και άυλη "Δύναμη" ενός λαού, τότε από μια πρόχειρη (πολύ πρόχειρη μάλιστα) μελέτη του ανθρώπινου βίου θα διαπιστώσουμε αμέσως και με μεγάλη άνεση ότι η "Δύναμη" αυτή (ο "Πολιτισμός" δηλ. στην ευρεία του έννοια, όπως τον προσδιορίζουμε χάριν ερευνητικής σαφήνειας εδώ) δεν ήταν ποτέ στάσιμος πάνω σ' ένα σημείο της υφηλίου. Αντίθετα μάλιστα εκινείτο και κινείται συνεχώς από το ένα σημείο στο άλλο και, πρακτικότερα, από τον έναν λαό στον άλλον.

Ξεκίνησε π.χ. από τους αρχαίους Αιγύπτιους, πέρασε στους Ασσυριοβαβυλώνιους, στους Φοίνικες, μετά προχώρησε στους Έλληνες, έπειτα στους Ρωμαίους και βάζοντας κατόπιν σταθερά πόδι στην Ευρωπαϊκή ήπειρο την διέσχισε σχεδόν πάνω-κάτω περνώντας από Ισπανία, Πορτογαλία, Βυζάντιο, Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία και κατέληξε σήμερα στη Ρωσία (και μ' ένα γεωγραφικό πήδημα) στην Αμερική και ίσως εν μέρει στην Ιαπωνία.

Αν πάρουμε λοιπόν αυτή την "πορεία" του πολιτισμού ζωγραφισμένη σαν μια γραμμή πάνω στον παγκόσμιο χάρτη, θα δούμε αμέσως-αμέσως ότι αυτή μοιάζει σαν ένα φίδι (το "πολιτιστικό" ακριβώς "φίδι"), που προχωράει από τον έναν γεωγραφικό χώρο στον άλλο, με την κεφαλή κάθε φορά στο κράτος εκείνο που στη δεδομένη εποχή κρατάει τα σκήπτρα. Σήμερα η κεφαλή αυτή του φιδιού βρίσκεται ανάμεσα στον "Βορρά" και πιο ακριβέστερα στην Αμερική με πλησιέστερα προς αυτήν (ας πούμε στο "λαιμό" του φιδιού) την Ιαπωνία, τη Γερμανία, την Αγγλία και τα άλλα κράτη, που χαρακτηρίζονται ως "βόρεια" και άρα όπως τα προσδιορίσαμε πιο πάνω "άξια".

Τα "νότια" κράτη πού βρίσκονται; Στην περιοχή του α-πολιτισμού, δηλ. της "αναξιότητος"; Φαινομενικά ναι. Πολιτιστικά, οικονομικά, στρατιωτικά, πνευματικά επίσης εν πολλοίς ναι,

αλλά είναι πράγματι ανάξια ή μπορούμε να πούμε ότι απλώς το φίδι δεν έφθασε ακόμα σ' αυτά; Είναι εκπληκτικό αλλά αυτός ο μοιρολατρικός προσδιορισμός που κάνουμε εδώ (δηλ. ότι το φίδι πράγματι δεν έφθασε ακόμα σ' αυτά) έχει ιστορική δικαιώση, δικαιώνεται δηλ. ιστορικά από τον ανθρώπινο βίο. Διότι πράγματι, όταν οι αρχαίοι Αιγύπτιοι χτίζαν πυραμίδες, οι αρχαίοι Έλληνες με τα κατερχόμενα τότε από τη Βόρεια Ευρώπη δωρικά φύλα τρώγαν μισοψημένα τα αγριογούρουνα που σκοτώναν στο κυνήγι· και όταν ετούτοι πάλι (οι αρχαίοι Έλληνες) χτίζαν τον Παρθενώνα, οι Ρωμαίοι τρώγαν αυτοί με τη σειρά τους τα αγριογούρουνα μισοψημένα. Και το ίδιο συνέβη και με τους άλλους λαούς που πήραν μετά τη σκυτάλη.

Γιατί να θεωρούμε λοιπόν "ανάξιους" τους σημερινούς "νότιους" και να μην υποθέσουμε αντίθετα, όπως η ιστορική πείρα μας δείχνει, ότι είναι κι αυτοί "άξιοι", αλλά απλώς το φίδι δεν έφθασε ακόμα σ' αυτούς;

Αλλά, αν πάρουμε ως βάση αυτή τη θεώρηση, τότε θα πρέπει να αναρωτηθούμε με ποιους κανόνες και με βάση ποιους "νόμους" το φίδι αυτό (το "πολιτιστικό") κινείται προς τα μπρος και γιατί. Είναι φανερό από τις πρώτες κιόλας ματιές ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι αρκετά δύσκολη. Εδώ θα προσπαθήσουμε μια πρώτη προσέγγιση.

2. Ένοιες - Προσδιορισμοί

Ο όρος "Πολιτισμός" και κατ' επέκταση "Πολιτιστικό Φίδι" δεν πρέπει να μας απασχολήσει ιδιαίτερα από κοινωνιολογικής ή άλλης πλευράς. Τον χρησιμοποιούμε εδώ για λόγους ευκολότερου προσδιορισμού και σαφήνειας των στοιχείων που θα χρησιμοποιήσουμε για την ανάλυση του προβλήματος.

Έτσι λοιπόν με τον όρο "Πολιτισμός" εννοούμε εδώ απλώς το σύνολο των στοιχείων εκείνων που προσδιορίζουν ένα κράτος ως "δυνατό" και του επιτρέπουν να κρατάει τα "σκήπτρα" στην παγκόσμια (ή στη γνωστή εν πάσῃ περιπτώσει για κάθε εποχή "παγκόσμια") σκηνή. Αυτά τα στοιχεία είναι συνήθως η οικονομική και στρατιωτική δύναμη, η τεχνολογία, ο πολιτισμός με τη στενή έννοια (γράμματα - τέχνες κλπ.), η πολιτική και διπλωματική ισχύς κ.ά. Όλα αυτά "επιβάλλουν" και "τοποθετούν" το δεδομένο κράτος στην πρώτη θέση ως ηγέτιδα δύναμη. Αν πάρουμε την παγκόσμια ιστορία και τη μελετήσουμε, θα δούμε ότι πράγματι αυτά τα στοιχεία ήταν εκείνα που κατά κανόνα προσδιόριζαν κάθε φορά τις "μεγάλες δυνάμεις" των εκάστοτε εποχών. Έτσι έχουμε εδώ τελικά μια "Μεγάλη Δύναμη" να διαθέτει μια "πολιτιστική", "οικονομική", "πολεμική" ή "πολιτική" κουλτούρα, που την εκφράζουμε εδώ με τον όρο "Πολιτισμός" και κατ' επέκταση "Πολιτιστικό Φίδι".

Η Αθήνα π.χ. στην Αρχαία Ελλάδα δέσποζε ανάμεσα στις άλλες ελληνικές πόλεις για κάποια εποχή μ' αυτά τα στοιχεία "κουλτούρας", όπως την προσδιορίσαμε παραπάνω. Ήταν δηλαδή "μεγάλη" στρατιωτική δύναμη, είχε οικονομική ισχύ, διπλωματική και πολιτική εμβέλεια και καλλιεργούσε όχι μόνο τον πολιτισμό με τη στενή έννοια (γράμματα - τέχνες κλπ.) της εποχής, αλλά και την "τεχνολογία" των τότε χρόνων. Ήταν δηλαδή ακριβώς η κεφαλή του φιδιού που μιλάμε εδώ. Το ίδιο συνέβαινε και με τη Ρωμαϊκή και Βυζαντινή αυτοκρατορία, που ακολούθησαν αργότερα, με τη Γαλλία, Αγγλία και άλλα κράτη πιο μετά κι ακόμα σήμερα με την Αμερική. Σχεδόν όλα αυτά τα στοιχεία, που συμβατικά αποτελούν για τις αναλύσεις μας εδώ τον "Πολιτισμό" με την ευρεία του έννοια, συνυπάρχουν κάθε φορά στην "κεφαλή" του φιδιού - του "πολιτιστικού φιδιού" ακριβώς. Και βέβαια άλλα από αυτά σε μεγαλύτερη και άλλα σε μικρότερη ένταση και οπωσδήποτε με ταυτόχρονη παρουσία μερικών από αυτά και σε άλλα κράτη.

Συγκεντρωτικά ωστόσο και δυναμικά τα στοιχεία αυτά προσδίδουν στη χώρα που τα συγκεντρώνει συσσωρευτικά και κάτω από μια ιδιαίτερη συνεκτικότητα μεταξύ τους τη "Δύναμη", που της επιτρέπει να είναι η "πρώτη", η κεφαλή του φιδιού. Έτσι λοιπόν το "Πολιτιστικό Φίδι" δεν είναι τίποτε άλλο εδώ παρά η διαχρονική πορεία του "Πολιτισμού" (όπως την ορίζουμε εδώ) μέσα στον παγκόσμιο γεωγραφικό χώρο, η μετατοπισή του από το παλιό σημείο σ' ένα νεό, από αυτό σ' ένα άλλο κ.ο.κ. Ή αλλοιώς το "πολιτιστικό φίδι" μας δείχνει ποιο κράτος βρισκόταν κάθε φορά στην κορυφή και είχε τη δύναμη, από ποια προηγούμενα πέρασε αυτή η "κορύφωση", η "δύναμη", και σε ποια επόμενα προχώρησε. Και βέβαια σε ποιο βρίσκεται τώρα και σε κάθε προσδιορισμένο χρονικά δεδομένο "τώρα".

Τα στοιχεία που προσδίδουν την κινητική δυναμικότητα στο φίδι είναι πολλά και ποικίλα, και παρουσιάζουν τη δική τους σύνθεση κάθε φορά. Όπως είναι φανερό, ως στοιχεία νοούνται εδώ εκείνα τα γνωρίσματα που κάνουν ένα κράτος να είναι στην πρώτη θέση και για την εποχή του ν' αποτελεί την κεφαλή του φιδιού. Αν πάρουμε για παράδειγμα την Κλασική Αθήνα των χρόνων του Περικλέους (του "Χρυσού αιώνος", όπως λέγεται), θα δούμε ότι η πόλη αυτή ήταν πλούσια, είχε στρατιωτική και πολιτική ισχύ, συμμάχους ή συμμάχους-δορυφόρους, καλλιεργούσε μέχρι το απόγειό τους τα γράμματα και τις τέχνες, αποτελούσε το πρότυπο για τις άλλες πόλεις, ο πολιτισμός της ήταν το σημείο αναφοράς για τους άλλους και εν τέλει η παρουσία της ήταν για τον τότε "παγκόσμιο" χώρο επιβλητική.

Μια παρόμοια εικόνα παρουσιάζουν τα στοιχεία και για τη σημερινή Αμερική. Είναι κι αυτή δύναμη, έχει πλούτο, προεξέχει, έχει επιβληθεί κ.ο.κ. Εν τούτοις έχει μια δική της σύνθεση όσον αφορά τα στοιχεία της. Κύριο στοιχείο της δεν είναι μόνο ο πλούτος, αλλά η στρατιωτική ισχύς και η (κυρίως πολεμική) τεχνολογία της κι ακολουθούν μετά τα υπόλοιπα

στοιχεία, σε σημαντική ένταση βέβαια κι αυτά. Στην κλασσική Αθήνα όμως του Περικλέους ήταν η ευρύτερη πολιτιστική και πνευματική αίγλη που αποτελούσε την "ατμομηχανή" και μετά ακολουθούσαν τα άλλα στοιχεία. Στη Ρωμαϊκή και Βυζαντινή αυτοκρατορία, ωστόσο, στρατιωτική και πνευματική ισχύς συμβάδιζαν, παρουσιάζοντας δηλαδή μια άλλη (δική τους) σύνθεση.

Όπως βλέπουμε από τα παραπάνω, η έννοια των στοιχείων ταυτίζεται θα λέγαμε απόλυτα μ' αυτή των "προσόντων". Διότι πράγματι τα "προσόντα" που διαθέτει μια χώρα είναι αυτά που την πρωθυΐν στην κεφαλή του φιδιού. Αυτά τα προσόντα είναι υλικά ή / και άυλα. Θα τα λέγαμε κι αλλοιώς "πλεονεκτήματα", διότι αυτά την κάνουν να "πλεονεκτεί" έναντι των άλλων χωρών και να σύρει προς το μέρος της την κεφαλή του φιδιού. Αυτά τα "προσόντα", όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω και όπως είπαμε ήδη, ποικίλουν σε κάθε δεδομένη εποχή ή αλλοιώς για κάθε νέο σημείο της κεφαλής του φιδιού. Συνήθως συμποσούνται στις γενικές κατηγορίες "πολιτική", "στρατιωτική", "οικονομική" και "πνευματική" ισχύς. Είναι όμως διαφορετικά πολλές φορές.

Έτσι π.χ. η στρατιωτική ισχύς για την Αμερική σήμερα είναι κυρίως τα ατομικά όπλα και γενικότερα η ατομική, πολεμική τεχνολογία. για τον Φύλιππο όμως της αρχαίας Ελλάδος και κυρίως για το γιο του, τον γνωστό μας Μέγα Αλέξανδρο, η στρατιωτική ισχύς του ήταν κυρίως η λεγόμενη "Μακεδονική φάλαγγα" (μια ειδική διάταξη των πολεμιστών την ώρα της μάχης) και η "Σάρισσα" - το κύριο πολεμικό όπλο των στρατιωτών, δηλαδή ένα μακρύ ακόντιο μήκους 6 μέτρων περίπου.

Η ίδια διαφοροποίηση παρουσιάζεται και στα επιμέρους στοιχεία της οικονομικής π.χ. ισχύος. Αν επρόκειτο σήμερα οι Άραβες, επί παραδείγματι, να αποτελέσουν αυτοί την κεφαλή του φιδιού, τότε σίγουρα το πετρέλαιο θα ήταν εκείνο που θα τους στήριζε αποφασιστικά. Τον προ- και τον περασμένο

αιώνα ήταν το κάρβουνο στην κεντρο-δυτική Ευρώπη, οι αρχαίοι Φοίνικες είχαν τον εμπορικό στόλο ως πηγή πλούτου, ενώ οι ιταλικές πόλεις-κράτη του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης στηρίχθηκαν στο εμπόριο.

Η ποικιλία λοιπόν των στοιχείων, των "προσόντων" - των "πλεονεκτημάτων" που παρουσιάζει κάθε φορά η κεφαλή του φιδιού - είναι πλούσια και ασύνδετη, είναι όμως βέβαιο ότι πρέπει να υπάρχει κάποια.

B. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

3. Γνωρίσματα

Τα σημεία που κατακτά με κάθε νέα μετακίνησή του το φίδι είναι τα κράτη που σκαρφάλωσαν κατά τη δεδομένη εποχή στην κορυφή. Ή, αντίστροφα, τα κράτη που βρίσκονται κάθε φορά στην κορυφή αποτελούν τα σημεία προς τα οποία κινείται το φίδι. Αυτή η αντιστροφή έχει ένα ξεχωριστό μεθοδολογικό νόημα, γι' αυτό και γίνεται εδώ. Αν επιχειρήσουμε την εξέταση του προβλήματος, ξεκινώντας από τα σημεία προς τα οποία κατευθύνεται το φίδι, τότε το ερώτημα στο οποίο πρέπει ν' απαντήσουμε είναι ποια γνωρίσματα (ποια "προσόντα") διαθέτουν αυτά τα σημεία, ώστε να τα κάνει να έλκουν το φίδι προς το μέρος τους. Ενώ αντίθετα, αν ξεκινήσουμε από τα κράτη που πρόκειται (ή έστω φιλοδοξούν) ν' αποτελέσουν την κεφαλή του φιδιού, τότε το ερώτημα στο οποίο θα πρέπει ν' απαντήσουμε είναι ποια προσόντα θα πρέπει ν' αναπτύξουν αυτά ώστε να αποτελέσουν πράγματι αύριο την κεφαλή του φιδιού.

Στην πρώτη περίπτωση, όπως είναι φανερό, κάνουμε μια καταγραφική διάγνωση, ενώ στη δεύτερη μια περιγραφική πρόβλεψη. Αυτό προσθέτει όμως νέες δυσκολίες στην ανάλυση, γιατί συχνά αυτός ο μεθοδολογικός διαχωρισμός μεταξύ διάγνωσης - πρόβλεψης συγχέεται, με συνέπεια να μη διαχωρίζονται εύκολα.

Αν παρ' όλα αυτά ο διαχωρισμός και κατόπιν ο ακριβής προσδιορισμός τους ήταν εύκολος, τότε θα σήμαινε ότι η επιστήμη θα είχε έτοιμη τη συνταγή στα "αδύνατα" κράτη να γίνουν μια μέρα "δυνατά" και να αποτελέσουν αυτά την κεφαλή του φιδιού. Κι αν αυτό δεν είναι δυνατό, είναι δυνατή εντούτοις μια πρώτη, έστω, θεώρηση και κατόπιν μια πρώτη σχηματοποίησή τους, που θα μας επιτρέπει μετά να οδηγούμαστε σε, αν όχι συνολικά, τουλάχιστον σε επιμέρους αξιόπιστα συμπεράσματα.

Έτσι μπορούμε να πούμε ήδη ότι στα γενικά της σχήματα η κίνηση του φιδιού παρουσιάζει τα παρακάτω σημαντικά γνωρίσματα:

1. Η διαχρονική πορεία του φιδιού, δηλ., μ' άλλα λόγια, η αλληλοδιαδοχή των "Μεγάλων Δυνάμεων" στα σκήπτρα της εξουσίας, είναι σε χαρακτηριστικό βαθμό αργόρρυθμη. Η Βυζαντινή αυτοκρατορία π.χ. κράτησε τα σκήπτρα για χίλια χρόνια περίπου, η Ρωμαϊκή για πεντακόσια, άλλες κατά καιρούς "Μεγάλες Δυνάμεις" λιγότερα, αλλά αρκετά. Γενικά η εναλλαγή δεν γίνεται αυτό που λέμε "από τη μια μέρα στην άλλη".

2. Αυτή η "αργόρρυθμία" της εναλλαγής εν τούτοις δεν μπορεί να προσδιορισθεί επακριβώς. Η ιστορική εμπειρία δεν δίνει ένα σαφές και (κυρίως) σταθερό χρονοδιάγραμμα εναλλαγής. Υπάρχει επομένως εκ μέρους της επιστημονικής παρατήρησης αδυναμία ακριβούς χρονικού προσδιορισμού του ρυθμού εναλλαγής - ή αλλοιώς του ρυθμού μετατόπισης της κεφαλής του φιδιού από το ένα σημείο στο άλλο.

3. Είναι χαρακτηριστικό εν τούτοις ότι η άνοδος (δηλ. η δημιουργία νέας "Δυνάμεως" ή νέου σημείου μετατόπισης του

φιδιού) γίνεται πολύ συχνά το ίδιο αργόρρυθμα - ή γενικά: με τον ίδιο (εν πολλοίς αργό) ρυθμό - όσο και η πτώση της "Δυνάμεως" αυτής. Η σημερινή Αμερική π.χ. είχε αρχίσει πολύ πριν από τον β' παγκόσμιο πόλεμο να "προετοιμάζεται" για το ρόλο της "Μεγάλης Δύναμης" και η πτώση της δεν θα είναι σίγουρα "απότομη". Το ίδιο παρατηρούμε και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (6ος αι. - 19ος αι. περίπου), τη Ρωμαϊκή, τη Βυζαντινή κλπ.

4. Γενικά η περίοδος "προετοιμασίας" είναι χρονικά σημαντική και δεν στηρίζεται σε "τυχαία" και "ξαφνικά" γεγονότα, όπως συχνά μπορεί να συμπεραίνει κανείς από μια πρόχειρη παρατήρηση των ιστορικών δεδομένων. Το ίδιο χρονικά σημαντική είναι και η περίοδος "φθιοράς". Ως παράδειγμα αναφέρεται εδώ η Αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Δεν έγινε ούτε διαλύθηκε τυχαία και απότομα. Αντίθετα, προηγήθηκε η περίοδος "προετοιμασίας" κατά τα χρόνια του Φιλίππου (πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου) και ακολούθησαν οι λαμπροί "ελληνιστικοί χρόνοι" των Πτολεμαίων και των άλλων, που διαδέχθηκαν τον Μέγα Αλέξανδρο μετά τον αιφνίδιο θάνατό του. "Αιφνίδια" δηλαδή ήταν εδώ απλώς η σαρωτική ορμή του Μεγάλου Αλεξάνδρου (και κατ' επέκταση η ραγδαία κατάρρευση των αντιπάλων του και ιδία της περσικής αυτοκρατορίας) και το "τυχαίο" γεγονός του πρόωρου θανάτου του. Πάντως αυτή καθ' εαυτή η αυτοκρατορία ως τυπικά "αλεξανδρινή" ανέβηκε και έπεισε πράγματι "απότομα" - με την άνοδο στο θρόνο και τον αιφνίδιο θάνατο του ιδρυτού της. Το ίδιο μπορούμε να πούμε π.χ. και για τη ναπολεόντια αυτοκρατορία.

5. Αυτό που αναφέρεται στα παραπάνω 3 και 4 σημεία, "ως περίοδος προετοιμασίας", αντικατοπτρίζει την ουσία των εξελίξεων. Επιφανειακά ωστόσο επενεργούν πολλές φορές διάφορα στοιχεία (όχι πάντα όμως) που δίνουν κατ' επίφαση την εικόνα της "ξαφνικής" ανόδου ή πτώσεως μιας Δυνάμεως. Σπάνια όμως είναι έτσι τα πράγματα - π.χ. όπως στον κρητο-

μινωικό πολιτισμό που καταστράφηκε "Ξαφνικά" από σεισμούς και άλλες φυσικές καταστροφές, χωρίς να προϋπάρξει περίοδος "προετοιμασίας". στη ναπολεόντια αυτοκρατορία που "σταμάτησε" απότομα στο Βατερλώ ή στα Λεύκτρα, όπου ητήθηκαν (όπως θα δούμε παρακάτω) οι Σπαρτιάτες και άρχισαν την πτώση τους. Ωστόσο και για τις περιπτώσεις αυτές μία αφανής περίοδος "προετοιμασίας" (εδώ πτώσεως) μπορεί να επισημανθεί με μια προσεκτικότερη ματιά (π.χ. στον Ναπολέοντα η λεγόμενη "ευρωπαϊκή ισορροπία" που θα εξηγήσουμε πιο κάτω, οι συνεχείς πόλεμοι για τους Σπαρτιάτες κ.ο.κ). Μόνο που δεν ξέρουμε αν αυτή η περίοδος και ιδίως η προετοιμασία της θα οδηγούσε πράγματι στην άνοδο ή στην πτώση μια Δύναμη αν δεν συνέβαινε το "τυχαίο", "Ξαφνικό" γεγονός που συνέβη στην πραγματικότητα.

6. Υπάρχει όμως μια πιο σημαντική διαπίστωση σε σχέση με τον ρυθμό ανόδου και καθόδου των Δυνάμεων. Η χρονική διάσταση του ρυθμού αυτού είναι ανάλογη με τη γεωγραφική - ή αλλοιώς η διάσταση του χρόνου είναι ακριβώς αντίστοιχη προς τη διάσταση του χώρου στον οποίο διαδραματίζεται η μετατόπιση του φιδιού. Αυτό σημαίνει ότι όσο ο χώρος είναι στενός, τόσο γρηγορότερη είναι η μετατόπιση και όσο αυτός μεγαλώνει γεωγραφικά, τόσο πιο αργά γίνεται η εναλλαγή.

Αυτό το βλέπουμε π.χ. στις πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδος, όπου ο χώρος ήταν στενός γεωγραφικά (μόλις 150 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) και η εναλλαγή των πόλεων-κρατών στην εξουσία γινόταν σχετικά σε σύντομα χρονικά διαστήματα - ανάμεσα στα 5 και στα 20 χρόνια περίπου με ελάχιστες εξαιρέσεις. Το ίδιο βλέπουμε και στις εμπορικές πόλεις-κράτη (ή δουκάτα ή κάτι παρόμοιο) της Ιταλίας, στα τυπικά γερμανικά δουκάτα πριν την ένωσή της σ' ενιαίο κράτος κ.ο.κ.

Αντίθετα, η Ρωμαϊκή, η Βυζαντινή και η Οθωμανική αυτοκρατορία, που "δράσανε" σ' εκτεταμένο γεωγραφικά χώρο, είχαν αναλόγως εκτεταμένο και τον χρόνο ζωής τους. Γενικά μπορούμε να πούμε πως όσο ο χώρος των εξουσιαστικών

σχέσεων είναι μικρός, τόσο ο ρυθμός εναλλαγής - μετατόπισης του φιδιού είναι γρήγορος και όσο περνάμε σε μεγαλύτερο χώρο, τόσο αργότερος γίνεται ο ρυθμός αυτός.

7. Σε αντιστοιχία προς την παραπάνω υπ. αριθμ. 6 διαπίστωση, πρέπει να πούμε ότι και η περίοδος "προετοιμασίας" και "φθιοράς" είναι αντίστοιχα ανάλογη προς τον χώρο. Στη γρήγορη εναλλαγή δηλ. των στενών χώρων δεν λείπει ούτε η πρώτη ούτε η δεύτερη περίοδος. Απλώς αυτές είναι το ίδιο "ανάλογα" γρήγορες και όχι ότι δεν υπάρχουν καθόλου. Καμία "Δύναμη" δεν έγινε ως τώρα "Ξαφνικά" και "τυχαία", δηλ. χωρίς κάποια προϋπόθεση χρονική ή άλλη, και καμιά δεν κατέρρευσε πάλι "τυχαία". Τα αίτια ανόδου και πτώσεως εν τούτοις είναι αυτά που είναι συχνά δυσδιάκριτα και η μη πλήρης αποκάλυψη τους οδηγεί στο συμπέρασμα πως η πτώση ενός γίγαντος (π.χ. του ανατολικού μπλοκ και ιδιαίτερα της Ρωσίας στις μέρες μας) ήταν πράγματι "Ξαφνική". Διευκρινίζουμε εδώ ότι οι όροι "τυχαίο" και "Ξαφνικό" συμπίπτουν εννοιολογικά μόνο έτσι όπως τους δεχόμαστε εμείς εδώ. Δηλαδή ως φαινόμενα κατά τα οποία ένα αιτιατό δεν έχει κανένα αίτιο.

8. Η εναλλαγή, δηλ. η μετατόπιση της κεφαλής του φιδιού από ένα σημείο στο άλλο, γίνεται πάντα προς τα εμπρός και ποτέ προς τα πίσω. Δηλαδή από τη στιγμή που ένα κράτος έπαψε να κρατάει τα σκήπτρα, δεν τα ξαναπαίρνει ποτέ πια στο μέλλον. Αυτό είναι αποθαρρυντικό για ορισμένους λαούς, που για εθνικούς λόγους ονειρεύονται τα παλιά τους μεγαλεία και καλλιεργούν την ιδέα της ανασύστασης της παλιάς τους αυτοκρατορίας. Εξαίρεση στον κανόνα αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ίσως η αρχαία Αθήνα, που ανάμεσα στις τότε πόλεις-κράτη επανήλθε 2-3 φορές στην κορυφή και ενδεχομένως (και μάλιστα κάτω από κρίσιμες προϋποθέσεις) και η ίδια η Ελλάδα ως σύνολο μετά τον Μέγα Αλέξανδρο, που έδωσε τα περίλαμπρα "ελληνιστικά" ή μεταλεξανδρινά βασίλεια (Αιγύπτου, Περγάμου κλπ.) και μερικές εκατονταετηρίδες αργότερα τη Βυζαντινή αυτοκρατορία - όταν αυτή η τελευ-

ταία ξεκόπηκε από τον κορμό της Ρωμαϊκής και αφομοιώθηκε από τον ελληνικό γεωγραφικό και πνευματικό χώρο.

9. Συνήθως τα κράτη της κεφαλής του φιδιού (δηλ. οι "χθεσινές" Μεγάλες Δυνάμεις) περνάνε πρώτα στον "λαιμό" του φιδιού και σπάνια κατ' ευθείαν στην "κοιλιά" ή στην "ουρά" του. Παρατηρείται ότι μόνο όταν το φίδι προχωρήσει αρκετά μακριά (με μια γεωγραφική σχετικότητα του όρου αυτού) από ένα σημείο-κράτος, τότε κατά κανόνα αυτό το τελευταίο μετατοπίζεται προς την ουρά του. Έτσι πρακτικά στο "λαιμό" συνωστίζονται για λίγο ή πολύ οι πρώην Μεγάλες Δυνάμεις, από τις οποίες μερικές ή όλες σιγά-σιγά θα μετατοπισθούν μετά προς την κοιλιά και την ουρά του φιδιού. Στην κοιλιά του φιδιού επομένως και ιδίως στην ουρά δεν βρίσκονται μόνο τα φτωχά και "ανάξια" κράτη, όπως θα υπέθετε κανείς από τους όρους "κοιλιά" - "ουρά", αλλά και πρώην "Δυνάμεις".

10. Άλλα και στον "λαιμό" του φιδιού δεν βρίσκονται μόνο οι πρώην Δυνάμεις, αλλά - συχνότατα - και άλλα κράτη που δεν γίνανε ποτέ "Δυνάμεις", κατέχουν όμως μια αρκετά προχωρημένη θέση στην παγκόσμια κοινότητα - σε πλούτο, σε τεχνολογία, σε κονωνική ή άλλη αίγλη ή σε κάτι παρόμοιο.

Ως παράδειγμα εδώ αναφέρεται η Ιαπωνία, που είναι οικονομικά πολύ ισχυρή και ανταγωνίζεται την Αμερική (την κεφαλή του φιδιού δηλαδή) έντονα. Το ίδιο μπορούμε να πούμε επίσης και για την Ελβετία, που έχει μια ειδική αίγλη της ουδετερότητας και της ευμάρειας, τη Σουηδία για παρόμοιους λόγους κ.ο.κ.

11. Ιστορικά παρατηρείται ότι συχνά οι "Δυνάμεις" ξεπετάγονται από τον "λαιμό" του φιδιού. Αυτό το βλέπουμε άνετα στις πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδος, της Ιταλίας (εμπορικές) και της Γερμανίας (δουκάτα). Μπορούμε να πούμε έτσι ότι ο λαιμός του φιδιού, μολονότι όχι πάντα, αποτελεί το φυτώριο των μελλοντικών εξουσιών.

12. Παρατηρείται συχνά επίσης στον λαιμό του φιδιού (ή

αλλοιώς στον προθάλαμο της εξουσίας) μια εναλλαγή των "μικρών δυνάμεων", που τον απαρτίζουν, και μάλιστα με τόσο γρηγορότερο ρυθμό, όσο πιο ανεπτυγμένη είναι η υλική και άυλη τεχνολογία της δεδομένης εποχής (όπλα, μηχανήματα, πολιτισμός, ιδέες, μέθοδοι παραγωγής, πολεμική τέχνη, εφεύρεσεις κλπ.).

13. Η μετατόπιση όπως είπαμε ενός κράτους από το κεφάλι στην ουρά του φιδιού (δηλ. στην τέλεια εξουθένωσή του) είναι σπάνια· δεν είναι σπάνια εντούτοις η τέλεια εξαφάνισή του από την "παγκόσμια" (για τη δεδομένη εποχή) σκηνή. Οι αρχαίοι Φοίνικες π.χ., οι Ασσυροβαβυλώνιοι, οι Οθωμανοί (με την ομώνυμη αυτοκρατορία), η Βυζαντινή και η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία είναι παραδείγματα χαρακτηριστικά. Από αυτούς οι τρεις πρώτοι λαοί χάθηκαν τελείως και ως εθνικές οντότητες (πιθανόν με μερικές ιστορικές αβαρίες να είναι οι σημερινοί Παλαιστίνιοι, Πέρσες και Τούρκοι αντίστοιχα "οι κληρονόμοι τους"), ενώ από τις άλλες δύο οι Έλληνες και οι Ιταλοί είναι οι πυρήνες τους, που δεν εξαφανίστηκαν βέβαια από το ιστορικό προσκήνιο οι ίδιοι, αλλά μόνο το δυσανάλογα μεγάλο και εκτεταμένο δημιούργημά τους.

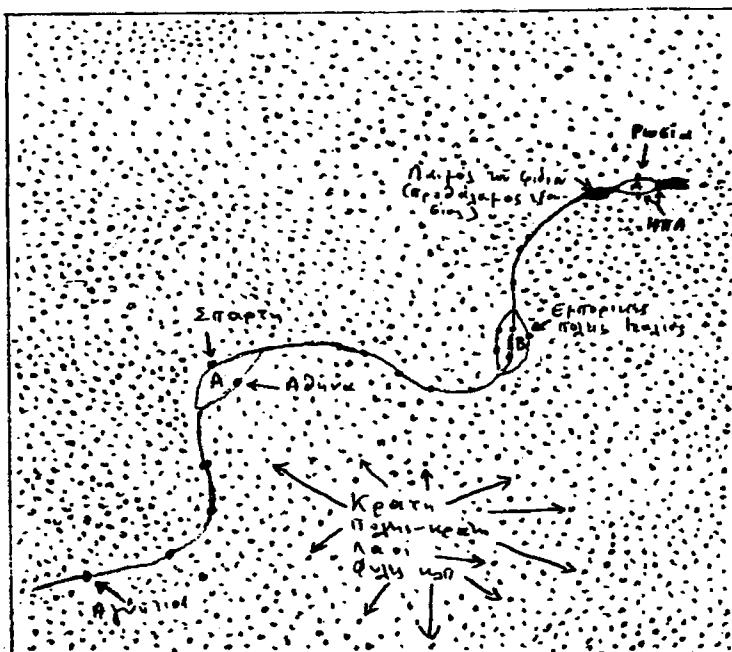
14. Παρατηρείται ιστορικά, και μάλιστα πολύ συχνά, μια απλή ή πολλαπλή διάσπαση του φιδιού στη διαχρονική του πορεία. Δηλαδή για κάποια δεδομένη εποχή είναι δυνατόν να αποτελούν την κεφαλή του δύο και τρία κράτη ταυτοχρόνως, έτσι ώστε το φίδι να παρουσιάζει τελικά μια διπλή ή τριπλή διάσπαση. Αυτό φαίνεται παραστατικά στο παρατιθέμενο σχήμα 1 ως απλή διάσπαση (Σημείο Α) και ως πολυδιάσπαση (Σημείο Β).

Ως παραδείγματα αναφέρονται εδώ η Αθήνα και η Σπάρτη στην Αρχαία Ελλάδα, η Ρωμαϊκή και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, που κι αυτές συμβαδίσαν αρκετά, η Ρωσία και η Αμερική στις μέρες μας κλπ.

15. Παρατηρείται, τέλος, ότι το φίδι κατά τη μετακίνησή του δεν κάνει... φυλετικές διακρίσεις. Αιγύπτιοι, Έλληνες,

Ασσύριοι, Φοίνικες, Γάλλοι και Πορτογάλοι, Ισπανοί, Αμερικάνοι, Ρώσοι πήραν κατά καιρούς τα σκήπτρα στην παγκόσμια σκηνή και αποτέλεσαν αυτοί την κεφαλή του φιδιού. Διαπιστώνεται όμως από την ιστορική παρατήρηση ότι το φίδι κινήθηκε βασικά ως τώρα στη λεκάνη της Μεσογείου και στον ευρωπαϊκό χώρο με απόκλιση σήμερα τον αμερικανικό, ο οποίος όμως φυλετικά προέρχεται από τον ευρωπαϊκό χώρο. Τίποτε όμως δεν αποκλείει να μπούνε μελλοντικά στο χορό της εξουσίας και άλλοι γεωγραφικοί χώροι.

Το ότι το φίδι κινήθηκε ως τώρα εδώ οφείλεται στο γεγονός της ευρύτερης ανάπτυξης του χώρου ετούτου - ανάπτυξη όμως που σήμερα έγινε κτήμα και των άλλων γεωγραφικών χώρων.

A=Απλή διάσπαση

B=Πολυ-διάσπαση

Σχήμα 1. Το πολιτιστικό φίδι και η απλή και πολυ-διάσπασή του.

4. Τα στοιχεία και τα γνωρίσματά τους

a) Ένωση

Από εννοιολογικής πλευράς είδαμε και προηγούμενα ότι τα στοιχεία - γνωρίσματα που επενεργούν στη μετατόπιση και στην προς τα μπρος πορεία του φιδιού είναι αυτά που θα λέγαμε ότι επέχουν θέση "προσόντων" ή "πλεονεκτημάτων" σε ένα κράτος και του δίνουν έτσι τη δυνατότητα ανόδου προς την κορυφή. Οι Δυνάμεις λοιπόν για να γίνουν "Δυνάμεις" παρουσίασαν ή κατέκτησαν κάποια δεδομένη στιγμή μερικά προσόντα και σ' αυτά στηρίχθηκαν για την άνοδο και την καθιέρωσή τους.

Άλλα πάλι στοιχεία υπήρξαν που επέφεραν την πτώση τους, επειδή είτε δεν τα είχαν οι παλιές είτε τα είχαν οι "νέες" Δυνάμεις. Ακόμη και τα ίδια τα στοιχεία της ανόδου τους χρησίμευσαν συχνά για την πτώση τους. Αυτά όλα θα τα δούμε παρακάτω αναλυτικότερα. Εδώ θα πρέπει να πούμε συγκεντρωτικά ότι ως στοιχεία νοούμε εκείνα τα "μόρια εξουσίας" που ανεβάζουν, σταθεροποιούν ή κατεβάζουν μια Δύναμη στο/από το βάθρο τους.

β) Μια ενδεικτική απαρίθμηση

Αν ερευνήσουμε το θέμα των στοιχείων ακόμα και πρόχειρα με τα γνωστά σήμερα ιστορικά δεδομένα της ανθρωπότητος, τότε μια ενδεικτική απαρίθμησή τους, και μάλιστα όχι με ασήμαντες αξιώσεις αρτιότητος, θα έδινε περίπου τον παρακάτω κατάλογο.

Η πολεμική τέχνη, τα "νέα" όπλα, η σκληραγωγία, η πειθαρχία, ο τραχύς ή μαλθακός χαρακτήρας ενός λαού, οι τέχνες, τα γράμματα, οι αποικίες, ο φυσικός ορυκτός ή άλλος

πλούτος, οι ισχυρές προσωπικότητες, ο πόλεμος, ο θάνατος ενός ηγέτη, η τεχνολογία, οι ανακαλύψεις, η έλλειψη πολεμιστών, ο φανατισμός, η αμάθεια, η θρησκεία, η γεωγραφική θέση, ένα τυχαίο γεγονός (π.χ. μια νίκη ή μια ήττα), η εργατικότητα, η βιομηχανία, το εμπόριο, τα νέα προϊόντα, το οικονομικό σύστημα, η στρατιωτική και πολιτική ισχύς, η οικονομική δύναμη, ο πλούτος, οι ιδέες, η νοοτροπία και η φιλοσοφία της δεδομένης εποχής, οι ανακαλύψεις νέων χωρών, η κατάκτηση νέων αγορών ή η απώλειά τους και άλλα παρόμοια μπορούν εδώ να αναφερθούν ενδεικτικά ως στοιχεία που παίξανε κατά καιρούς ρόλο στην άνοδο, την καθιέρωση ή την πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων - δηλ. στη μετατόπιση του φιδιού προς τα μπρος.

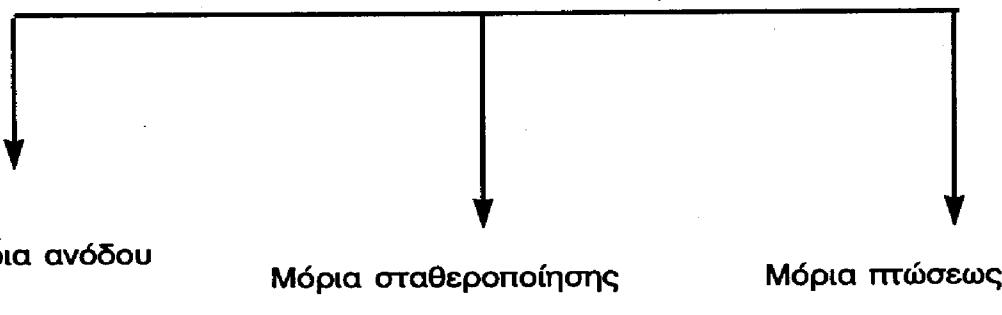
Ο θάνατος ενός ηγέτη, όπως π.χ. του Μεγάλου Αλεξάνδρου, σταμάτησε την ένδοξη πορεία της εξάπλωσης του ελληνισμού μέχρι τα πέρατα του κόσμου, αλλά οι ισχυρές προσωπικότητες που τον διαδέχθηκαν δημιούργησαν στην Αίγυπτο και στη Μικρά Ασία λαμπρά διάδοχα ελληνικά βασίλεια κατά τους μεταλεξανδρινούς ή ελληνιστικούς χρόνους. Οι ιδέες, η φιλοσοφία και η νοοτροπία του τρέχοντος αιώνος, εξάλλου, απορρίψανε την ύπαρξη αποικιών κι έτσι οι μεγάλες αποικιοκρατικές δυνάμεις (ιδίως η Αγγλία) χάσανε τη δύναμη τους, κυρίως μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο. Το άξεστο, ο πολεμοχαρής χαρακτήρας και ο θρησκευτικός φανατισμός των Οθωμανών δημιούργησαν την ομώνυμη αυτοκρατορία, η οποία ωστόσο όταν ήρθε σ' επαφή με την πολιτισμένη Ευρώπη κατέρρευσε λόγω αμάθειας - αφού διατηρήθηκε για λίγο στη ζωή μόνο χάριν των Ελλήνων διπλωματών της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, που υπηρέτησαν στη σουλτανική Αυλή μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολεως και τη διάλυση της Βυζαντινής από την Οθωμανική αυτοκρατορία.

Αν πάρουμε μ' αυτό τον τρόπο και δούμε προσεκτικότερα όλα τα παραπάνω στοιχεία - ή άλλα παρόμοια μ' αυτά - , θα διαπιστώσουμε άνετα ότι το καθένα τους υπήρξε για κάποια

δεδομένη στιγμή και για κάποιο δεδομένο κράτος ένα "μόριο δυνάμεως" για το κράτος αυτό και για την άνοδό του ή αντίστροφα για την πτώση του.

γ) *Mια πρώτη ομαδοποίηση των στοιχείων*

Αν παρατηρήσουμε ακόμα πιο προσεκτικά τα στοιχεία-μόρια δυνάμεως που χρησίμευσαν για κάποιο κράτος ως "πρόσοντα" για την άνοδό του ή αντίστροφα ως αρνητικά ελατήρια για την πτώση του, θα δούμε ότι μια πρώτη ομαδοποίησή τους θα έδινε το παρατιθέμενο σχήμα 2.

Σχήμα 2. Στοιχεία-Μόρια Δυνάμεως

Τα στοιχεία, σύμφωνα με το σχήμα 2, μπορούν λοιπόν να ομαδοποιηθούν και να ιδωθούν ως στοιχεία πρώτον ανόδου ενός κράτους, ως στοιχεία δεύτερον σταθεροποίησης του κράτους αυτού και στοιχεία τρίτον πτώσεώς του. Η πρώτη παρατήρηση που βγαίνει από την πρώτη αυτή ομαδοποίηση είναι ότι τα στοιχεία των τριών ομάδων συγχέονται συχνότατα και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό ιδίως για τις δύο πρώτες ομάδες (ανόδου και σταθεροποίησης). Δηλαδή τα ίδια στοιχεία, που βοηθούν ένα κράτος να γίνει Μεγάλη

Δύναμη (π.χ. οι αποικίες, οι ανακαλύψεις και οι μεγάλοι εξερευνητές για Πορτογαλία, Ισπανία, Αγγλία), πολλές φορές αυτά και τη σταθεροποιούν ταυτόχρονα. Έτσι μια τριπλή ομαδοποίησή τους προσφέρει μόνο από "τεχνικής" πλευράς κάτι στην ανάλυση, γι' αυτό και στο εξής τα στοιχεία αυτά (ανόδου - σταθεροποίησης) θα τα ομαδοποιήσουμε σε μία κατηγορία.

Μια δεύτερη παρατήρηση είναι ότι πολύ συχνά τα (ίδια στοιχεία (π.χ. οι αποικίες όπως παραπάνω) όταν παύουν να υπάρχουν ή όταν αποδυναμώνονται επιφέρουν και την πτώση των Γιγάντων. Τόσο όμως και για τη δεύτερη, ετούτη, όσο και για την πρώτη πιο πάνω παρατήρηση πρέπει να πούμε - κι αυτό είναι μια τρίτη παρατήρηση ακριβέστερα - ότι υπάρχουν βέβαια και στοιχεία που ενεργοποιούνται μόνο κατά την άνοδο, μόνο κατά τη σταθεροποίηση ή μόνο κατά την πτώση των Δυνάμεων. Μια ισχυρή προσωπικότητα, π.χ. όπως ο Μέγας Ναπολέων, δημιούργησε την πρόσκαιρη αυτοκρατορία του, η οποία ωστόσο από ένα "τυχαίο" γεγονός (η ήττα στο Βατερλώ) κατέρρευσε.

Γενικά ωστόσο για την πρώτη αυτή ομαδοποίηση των στοιχείων που επιχειρήσαμε εδώ πρέπει να πούμε ότι δεν προσφέρει σημαντικά "κλειδιά" για την ανάλυση του θέματος - παρά ίσως μόνο "τεχνικής" και άρα "επιφανειακής" φύσεως. Με άλλα λόγια, δεν βγαίνει κάποιος σταθερός κανόνας, παρά μόνο το αρνητικό του κανόνα αυτού: ότι ομαδοποιημένα έτσι τα στοιχεία αυτά δέν υπόκεινται σε κανένα κανόνα "ενεργοποιήσεώς" τους. Έτσι, ενώ ξέρουμε πώς και γιατί ένα στοιχείο "ενεργοποιείται" (ή εν πάσῃ περιπτώσει ενεργοποιήθηκε) για την άνοδο ή την πτώση μιας Δυνάμεως, δεν ξέρουμε ακόμα ποια μορφή θα έχει μια νέα, μελλοντική ομαδοποίηση των στοιχείων που θα αναδείξουν την αυριανή Δύναμη. Δεν ξέρουμε ακόμα ούτε καν ποια στοιχεία θα είναι αυτά. Η μέχρι τώρα ομαδοποίησή τους δεν (θα) δίνει και τη μελλοντική σύστασή τους.

Γ. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

5. Οι Δυνάμεις και τα στοιχεία τους

Καλύτερα πιθανόν "κλειδιά" για τη μελέτη του προβλήματος θα μας έδινε ίσως όχι η ομαδοποίηση των στοιχείων δυνάμεως στις κατηγορίες ανόδου, πτώσεως και συντηρήσεως των Δυνάμεων, όπως τα είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά η λεπτομερειακή απαριθμησή τους στις αντίστοιχες Δυνάμεις, στις οποίες ενεργοποιήθηκαν. Είναι ενδιαφέρον να δούμε πράγματι ποιο ή ποια στοιχεία ενεργοποιήθηκαν αρνητικά ή θετικά και σε ποια ή σε ποιες Δυνάμεις ως τώρα. Μια τέτοια απαρίθμηση των στοιχείων είναι άλλωστε και το μοναδικό πρωτογενές υλικό της αναλύσεως.

Παραπάνω κάναμε ήδη μια ενδεικτική απαρίθμηση των στοιχείων αυτών. Η ενδεικτικότητα αυτή τόσο για την απαρίθμηση των στοιχείων, όσο και για τον πίνακα των Δυνάμεων, που θ' ακολουθήσει αμέσως παρακάτω, έχει πληρότητα με την έννοια ότι δείχνει το "παιχνίδι" της "εξουσίας" στους πιο σημαντικούς γεωγραφικούς χώρους που γνώρισε ως τώρα η ανθρωπότητα. Και αυτοί οι χώροι είναι κατ' αρχήν ο μεσογειακός, έπειτα ο καθαρά αρχαιοελληνικός - με τις πόλεις-κράτη που εναλλάσσονταν αδιάκοπα στην "εξουσία", στην "κορυφή" - και τελικά ο ευρωπαϊκός για τη μετέπειτα εποχή από τα ρωμαϊκά χρόνια μέχρι σήμερα.

Για τον αρχαιο-μεσογειακό χώρο επιλέξαμε την Αίγυπτο, την Ασσυροβαβυλωνία, τους Φοίνικες και τους Κρήτες της Μινωικής περιόδου, ως τις πιο επήλεκτες Δυνάμεις της τότε εποχής - πριν από την πρώτη χιλιετηρίδα προ Χριστού. Μια βασική παρατήρηση, που πρέπει να γίνει εδώ για τον χώρο αυτόν και τις Δυνάμεις του, είναι ότι τα χρόνια εκείνα οι λαοί βρίσκονταν σε διαρκή μετεξέλιξη από πλευράς πολιτεύματος, αναζήτησης πηγών πλούτου, νέων γεωγραφικών χώρων και

εθνικής ταυτότητος. Έτσι το βασικό γνώρισμα των χρόνων εκείνων, όσον αφορά το θέμα μας, ήταν η διαρκής "κινητικότητα" στα σημεία αυτά και οι εξ αυτής αντίστοιχες διεργασίες και μεταλλάξεις στο κοινωνικό γίγνεσθαι των λαών αυτών. Αυτό θα το καταλάβουμε καλύτερα αν δούμε τις Δυνάμεις που προαναφέραμε και τα στοιχεία τους. Ιδού:

a) *Eυρύτερος χώρος της Μεσοποταμίας*

Τα στοιχεία που συνέθεταν το κοινωνικό γίγνεσθαι, από το οποίο διαμορφωνότανε κατά καιρούς οι τότε Δυνάμεις, ήταν βασικά τρία:

- Το κλίμα που ήταν εύκρατο και ευχάριστο.
- Το άφθονο νερό (Ευφράτης, Τίγρης, Νεύλος).
- Η πλούσια καλλιεργήσιμη γη.

Τα τρία αυτά στοιχεία μπορούν να θεωρηθούν τόσο ως στοιχεία ανόδου των Δυνάμεων, όσο και διατηρήσεώς των. Ως στοιχεία πτώσεως ήταν πάλι τρία, τα εξής:

- Συνεχείς εσωτερικές τριβές και διενέξεις των λαών της περιοχής.
- Η γεωγραφική θέση που ήταν κλειδί του τότε γνωστού κόσμου.
- Συνεχείς εξωτερικές επιδρομές και υποδούλωση σε ξένα φύλα (Πέρσες, Κρήτες, Έλληνες).

Αναλυτικότερα για τα κράτη του χώρου αυτού έχουμε τα εξής:

Αίγυπτος

Η αρχαία Αίγυπτος εθεωρείτο για την εποχή της ο σιτοβολώνας του τότε γνωστού κόσμου εξαιτίας των εύφορων πεδιάδων του Νεύλου, που όταν πλημμύριζε (και με κατάλληλα αρδευτικά έργα) πότιζε τις γύρω περιοχές και τις έκανε πλούσιες σε παραγωγή. Έχουμε λοιπόν συνοπτικά ως στοιχεία ανόδου (και διατηρήσεως):

- Πλούσια γη (γεωργία).
- Συγκοινωνιακός και μεταφορικός κόμβος στον Νείλο.
- Προϊόντα του ποταμού αυτού (ψάρια, δέρματα κροκοδείλων και άλλων ζώων).
- Γεωγραφική θέση του Σουέζ ως μοναδικό πέρασμα.
- Εμπόριο, πλούτος, οικονομική δύναμη.
- Στρατιωτική και πολιτική δύναμη.
- Γράμματα, τέχνες, αίγλη κουλτούρας (πολιτιστική δύναμη).

Ως στοιχεία πτώσεως έχουμε εδώ:

- Γεωγραφική θέση που επέσυρε συνεχείς επιδρομές.
- Εσωτερικές τριβές (πολιτειακές, δυνάμεων, τάξεων).
- Αιτώλεια ή αποδυνάμωση των στοιχείων ανόδου και διατηρήσεως.
- Υποδούλωση σε ξένες δυνάμεις (Πέρσες, Έλληνες Μεγάλου Αλεξανδρου).

Ασσυροβαβυλώνιοι

Ο εύφορος χώρος της Μεσοποταμίας, μεταξύ των δύο ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, ήταν ο βασικός μοχλός ανόδου των Δυνάμεων του χώρου αυτού, που εκπροσωπούνται συγκεντρωτικά από τους Ασσυροβαβυλώνιους. Στοιχεία ανόδου λοιπόν:

- Εύφορη γη, γεωργία.
 - Εμπόριο, ξυλεία και προϊόντα της.
 - Γράμματα, τέχνες, επιστήμες (μαθηματικά, επική ποίηση, Γκιλγκαμές κλπ.).
 - Πολεμική τέχνη (άρματα και ειδική πολιορκητική τακτική).
 - Πολεμικός και σκληροτράχηλος χαρακτήρας.
- Στοιχεία πτώσεως, τα ίδια μ' αυτά της Αιγύπτου, ήτοι:
- Συνεχείς επιδρομές από έξω.

- Συνεχείς εσωτερικές τριβές (Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι, Εβραίοι, Φιλισταίοι κλπ.).
- Αποδυνάμωση των στοιχείων στήριξης.
- Υποδούλωση σε Εένους (Πέρσες, βασιλεύς Κύρος 538 π.Χ.).

Φοίνικες

Έξοχος εμπορικός και ναυτικός λαός, ανέπτυξε σε ύψιστο βαθμό τον εμπορικό στόλο του και εκμεταλλεύθηκε επίσης άριστα και τη γεωγραφική του θέση, που είναι η στενή λουρίδα κατά μήκος των μεσογειακών ακτών (σημερινός Λίβανος και Ισραήλ) και εθεωρείτο τότε το μοναδικό πέρασμα από τον χώρο της Μεσοποταμίας προς την Αίγυπτο. Ήτοι έχουμε:

Στοιχεία ανόδου (και διατηρήσεως):

- Γεωγραφική θέση.
- Εμπόριο εσωτερικό, εξωτερικό, πλούτος.
- Αποικίες και εμπορικοί σταθμοί.
- Γεωργία.
- Ξυλεία περίφημη (κέδροι του Λιβάνου).
- Αποκλειστικότητα της πορφύρας (είδος κόκκινου χρώματος).
- Γράμματα, τέχνες (αλφάριθμο φοινικικό, μαθηματικά, αστρονομία).

Μια χαρακτηριστική διαπίστωση είναι ότι οι Φοίνικες δεν φαίνεται να είχαν κι ούτε στηρίχθηκαν σε στρατιωτική και πολιτική ισχύ. Ο στόλος τους π.χ., που ήταν ο κορμός για την άνοδό τους, ήταν κυρίως εμπορικός και η επιβολή τους ήταν καθαρά οικονομική.

Ως στοιχεία πτώσεως έχουμε εδώ:

- Συνεχείς επιδρομές, επειδή είχαν καλή:
- Γεωγραφική θέση.
- Ανταγωνιστικό εμπόριο κυρίως από τους Μινωικούς Κρήτες και άλλες παράκτιες φυλές.
- Υποδούλωση ή διάλυση και μαρασμός ως λαού.

Κρήτες - Μινωικός πολιτισμός

Τέλος για τους Κρήτες της Μινωικής περιόδου πρέπει να πούμε ότι είχαν περίπου τα ίδια στοιχεία ανόδου μ' αυτά των παραπάνω Δυνάμεων, αλλά διαφοροποιούνται σε χαρακτηριστικό βαθμό κατά την πτώση τους. Τα στοιχεία ανόδου είναι:

- Εμπόριο, ξένα προϊόντα.
- Εμπορικός και ναυτικός στόλος.
- Ναυτική δύναμη (εξάρθρωση Φοινίκων και άλλων παράκτιων μεσογειακών φυλών).
- Αποικίες και εμπορικοί σταθμοί.
- Γεωγραφική θέση.

Στοιχεία πτώσεων:

- Νέες δυνάμεις στη Μεσόγειο (κυρίως από Ελλάδα και Β. Αφρική).
- Πρώτο τυχαίο γεγονός: Τρομεροί σεισμοί.
- Δεύτερο τυχαίο γεγονός: Καταστροφή από ηφαίστιο (πιθανόν της Σαντορίνης).
- Υποδούλωση στους Δωριείς της Ελλάδος.

Από την ανωτέρω παράθεση των Δυνάμεων και των στοιχείων τους, βλέπουμε με σαφήνεια το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των τότε χρόνων όσον αφορά τις "εξουσιαστικές σχέσεις". Ότι δηλαδή οι λαοί βρίσκονται σε συνεχείς μετακινήσεις, διεργασίες και μετεξελίξεις αναζητώντας εθνική ταυτότητα και πηγές συντήρησης, αντιμετωπίζοντας δυσχέρειες και ευρισκόμενοι σε αέναη μετακίνηση και σύγκρουση μεταξύ τους. Αυτό αποτελούσε άλλωστε κατά κύριο λόγο και τον μοχλό για την άνοδο και την πτώση τους.

6. Οι πόλεις-κράτη της Αρχαίας Ελλάδος

a) Η Αρχαία Ελλάδα ως σύνολο

Η Ελλάδα, σε αντίθεση με τον ευρύτερο μεσογειακό χώρο

και τον χώρο της Μεσοποταμίας που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι ένας μικρός γεωγραφικός χώρος, διασπαρτος από νησιά, λίγες πεδιάδες, ποτιζόμενες και αυτές από λίγα ποτάμια, και με ατέλειωτες μικρές και μεγάλες οροσειρές. Αυτό δημιούργησε από την αρχή της ιστορίας της δύο πλεονεκτήματα: Μια καλή γεωγραφική θέση - κλειδί στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο και την αδήριτη ανάγκη ν' αναζητήσει έξω από τα όριά της μια καλύτερη τύχη.

Έτσι δημιούργησε ένα πλέγμα πολλών και επιτυχημένων αποικιών σε όλα τα μεσογειακά παράλια, φθάνοντας μέχρι τα πέρατα του τότε γνωστού κόσμου και εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό μια αξιόλογη πηγή πλούτου και δύναμης. Παράλληλα ήρθε σ' επαφή με τους άλλους πολιτισμούς, από τους οποίους διδάχθηκε και πήρε πολλά αφομοιώνοντάς τα στο δικό της πολιτιστικό οικοδόμημα.

Φτωχή λοιπόν σε καλλιεργήσιμη γη και ύδατα, διαμελισμένη σε μικρές πεδιάδες από τα άφθονα βουνά της, που δύσκολα τις επέτρεπαν να επικοινωνούν μεταξύ τους, ανήμπορη για τον λόγο αυτό να συνενωθεί σ' ενιαίο κράτος, διαιρημένη μετά από αυτό σε μικρές πόλεις-κράτη, αναγκασμένη επίσης να αναζητήσει κι έξω από τα όρια της τις πηγές συντηρήσεώς της, με καλό όμως κλίμα και με γεωγραφική θέση - κλειδί, αυτά όλα ήταν το υπόβαθρο του δικού της μεγαλείου. Γενικά στοιχεία ανόδου ήταν λοιπόν:

- Κλίμα.
- Γεωγραφική θέση.
- Αποικίες, πλούτος, δύναμη.
- Πόλεις - κράτη που συναγωνιζότανε σε κατακτήσεις η μία την άλλη.

Και κοντά σ' αυτά:

- Γράμματα, τέχνες.
- Πολιτισμός.
- Αφομοίωση ξένων πολιτιστικών στοιχείων.

- Ηγετική θέση πολιτικά, πολιτιστικά και στρατιωτικά στον τότε γνωστό κόσμο, με αντίπαλο την Περσία.

Ως στοιχείο πτώσεως μπορούμε ν' αναφέρουμε μόνο ένα για όλο τον ελλαδικό χώρο ως σύνολο: Τις συνεχείς συγκρούσεις και τριβές ανάμεσα στις πόλεις-κράτη. Οι τριβές μάλιστα αυτές ήταν εμφύλιες (ανάμεσα δηλ. σε "λαούς" της αυτής φυλής, της ελληνικής), σε αντίθεση με τους λαούς της Μεσοποταμίας, που ήταν μεν όλοι σημητικής προέλευσης, διαιρούντο ωστόσο σε ιδιαίτερες επιμέρους φυλές.

Σε γενικές γραμμές, ο αρχαιοελληνικός χώρος ως ενιαίο σύνολο άρχισε τη "σταδιοδρομία" του τη Μινωική περίοδο που είδαμε πιο πάνω, πέρασε στη Μυκηναϊκή (1580 - 1100 π.Χ.) και στην εποχή του Τρωικού πολέμου· κατόπιν, κατά τον 6ο αιώνα, στην περίοδο των πολέμων εναντίον των Περσών, όπου και οι τελευταίοι νικήθηκαν (μάχες Μαραθώνα, ναυμαχία Σαλαμίνας κλπ.)· αμέσως κατόπιν γνώρισε τον λαμπρό "χρυσό αιώνα" του Περικλέους και της Αθηναϊκής αποκορύφωσης (5ος αι. π.Χ.) και αμέσως μετά αρχίζει μια περίοδος συνεχών εμφυλίων συγκρούσεων και πολέμων (με αρχή τον καταστροφικό Πελοποννησιακό πόλεμο, μεταξύ 431-401 π.Χ.), που επέφεραν και την τελική πτώση. Αναλαμπή παρουσιάζεται μόνο αμέσως κατόπιν στη Θήβα (Κεντρική Ελλάδα), Μακεδονία (Β. Ελλάδα) με τον Φίλιππο και τον Μέγα Αλέξανδρο και σε δύο-τρία μεταλεξανδρινά βασίλεια. Μετά ο ελληνικός χώρος υποτάσσεται στους Ρωμαίους.

β) Οι σπουδαιότερες πόλεις-κράτη

Το υπόβαθρο όλων σχεδόν των στοιχείων που ενεργοποιήθηκαν κατά την άνοδο και πτώση των ελληνικών πόλεων-κρατών ήταν αυτό που είδαμε πιο πάνω. Παρουσιάζει ωστόσο αρκετό ενδιαφέρον να δούμε τα στοιχεία αυτά ξεχωριστά για κάθε πόλη-κράτος.

i. Νότια Ελλάδα

α) Μυκήνες

Η πρώτη "Μεγάλη Δύναμη" που εμφανίζεται στον καθαυτό ελλαδικό χώρο μετά τη Μινωική περίοδο είναι η Μυκηναϊκή δυναστεία, που όπως ξέρουμε ηγήθηκε και του Τρωικού πολέμου. Τα στοιχεία ανόδου είναι:

- Ναυτικός (εμπορικός και πολεμικός) στόλος.
- Εξουδετέρωση της Κρήτης (Μινωική δυναστεία).
- Αποικίες, ξένα προϊόντα, πλούτος.
- Πολιτική και οικονομική δύναμη.
- Ηγετικός ρόλος στις άλλες ελληνικές πόλεις - κράτη.

Στοιχεία πτώσεως:

- Εμφάνιση άλλων Δυνάμεων στη Μεσόγειο.
- Τυχαίο γεγονός: Ξαφνική καταστροφική πυρκαγιά στις Μυκήνες.
- Απώλεια αποικιών και γενικότερα:
- Αποδυνάμωση των στοιχείων ανόδου.
- Υποδούλωση σε άλλα ελληνικά φύλα (στους Δωριείς).

β) Κόρινθος

Στοιχεία ανόδου:

- Γεωγραφική θέση - κλειδί (Ισθμός Κορίνθου).
- Εμπόριο, αποικίες, πλούτος.
- Στρατιωτική ισχύς.
- Γενική αίγλη (ρητό: Ου παντός πλειν ες Κόρινθον).
- Πολιτική - οικονομική ακτινοβολία.

Αντίστροφα, η πτώση της ήταν:

- Ανάπτυξη άλλων πόλεων - ανταγωνιστριών.
- Τριβές, συγκρούσεις, πόλεμοι.

γ) Σπάρτη

Το φαινόμενο της Σπάρτης έχει ιδιαίτερες διαστάσεις. Η άνοδος και η πτώση της συμβαίνουν μεν στο γενικό υπόβαθρο που περιγράψαμε, έχουν όμως τις δικές τους ιδιαιτερότητες.

Στοιχεία ανόδου:

- Εμπόριο, ξένες πρώτες ύλες, εισαγόμενος πλούτος, ανοικτή οικονομία.
- Βιοτεχνία, παραγωγή δική της.
- Στρατιωτική δύναμη βασιζόμενη σε:
 - οπλισμό άριστο,
 - σπαρτιατική φάλαγγα (διάταξη των οπλιτών),
 - πεζικό ανεπτυγμένο,
 - πειθαρχία, σκληραγωγία,
 - στρατιωτική και πολεμική νοοτροπία,
 - αυτοθυσία για την Πατρίδα.
- Συμμαχίες (ιδίως στρατιωτικές, όπως π.χ. η γνωστή "Πελοποννησιακή συμμαχία" και άλλες),
- Πολιτική επιρροή σε πολλές άλλες πόλεις - κράτη, ιδίως ένεκα της στρατιωτικής της ισχύος.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η Σπάρτη δεν φαίνεται να διέθετε ούτε τον πλούτο (οικονομική δύναμη), ούτε τον πολιτισμό (Γράμματα-Τέχνες) που συνήθως συνοδεύουν μια Δύναμη. Αυτό το είδαμε ως τώρα κάπως αντίστροφα στους Φοίνικες, που δεν είχαν στρατιωτική και πολιτική δύναμη, αλλά στηριζόταν στην οικονομική και πνευματική τους άνθιση. Τα στοιχεία λοιπόν:

- οικονομική δύναμη και
- πολιτιστικά στοιχεία (πνευματική δύναμη)

λείπουν από τη Σπάρτη ή εν πάσῃ περιπτώσει δεν υπάρχουν στο βαθμό που συναντώνται συνήθως σε κάθε "Μεγάλη Δύναμη". Αντίθετα, οι Σπαρτιάτες ήταν πολύ λιτοδίαιτοι κι έμεινε γνωστή ως τις μέρες μας η περίφημη "σπαρτιατική λιτότητα".

Τα στοιχεία πτώσεως για τη Σπάρτη ήταν ετερόκλιτα, αλλά με εσωτερική συνοχή. Ήταν:

- Κλειστή κοινωνία και οικονομία (μετά τα πρώτα ανοίγματα η Σπάρτη "έκλεισε" για τον έξω κόσμο σχεδόν ερμητικά).
- Παραμέληση της ίδιας παραγωγικής δυναμικότητας, επειδή πρόσεχε πολύ τη:
 - στρατιωτική πειθαρχία και επίδοση.
- Συγκρούσεις, συνεχείς πόλεμοι.
- Τυχαίο γεγονός: Ήπτα στα Λεύκτρα (Κεντρική Ελλάδα) από τη Θήβα, που προκάλεσε την κατάρρευση του θρύλου περί του αήττητου των Σπαρτιατών. Τα Λεύκτρα ήταν πράγματι το Βατερλώ των Σπαρτιατών. Από τότε (371 π.Χ.) δεν συνήλθε ποτέ και οι Σύμμαχοι άρχισαν να την εγκαταλείπουν.
- Έλλειψη πολεμιστών από τις συνεχείς συγκρούσεις.
- Ηθική πτώση, κούραση, εσωτερική αυτοδιάλυση.

Πρέπει να πούμε τέλος ότι η Σπάρτη μαζί με την Αθήνα, που θα δούμε αμέσως παρακάτω, συνυπήρχαν ως Μεγάλες Δυνάμεις ταυτόχρονα και παράλληλα για μεγάλο χρονικό διάστημα, αποτελώντας έτσι αυτό που ονομάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο "Διπλή Διάσπαση" του φιδιού.

δ) Αθήνα

Απροσδόκητη η σύνθεση των στοιχείων και για την Αθήνα -δίπλα στη Σπάρτη που είδαμε πιο πάνω. Πρέπει να πούμε εδώ ότι Σπάρτη και Αθήνα ήταν ο δύο πιο περίλαμπρες πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδος. Η Αθήνα περισσότερο όμως, επειδή ανέπτυξε και τα γνωστά σε όλους μας πολιτισμικά στοιχεία.

Είναι εκπληκτικό, αλλά η Αθήνα γνώρισε την αποκορύφωσή της εξαιτίας ενός πολέμου - αυτού εναντίον των Περσών που προαναφέραμε. Ο Περσικός πόλεμος, που διαδραματίστηκε στην Ελλάδα (ακόμα και έξω από τη θύρα της Αθή-

νας), επειδή οι Πέρσες ήταν οι επιτιθέμενοι, στάθηκε για την Αθήνα κυριολεκτικά ό,τι και ο β' Παγκόσμιος πόλεμος για την Αμερική: Ο μοχλός εκτίναξης δηλαδή προς την κορυφή, μολονότι προϋπήρχαν στα δύο αυτά "κράτη" (Αθήνα - Η.Π.Α.) στοιχεία ανόδου. Ο πόλεμος ενεργοποίησε ακριβώς αυτά τα στοιχεία στο έπακρο. Έτσι έχουμε:

Στοιχεία ανόδου:

- Πόλεμος.
- Πολεμικός στόλος, ναυτική δύναμη.
- Στρατιωτική δύναμη, στρατιωτική επιρροή.
- Εμπορικός στόλος, εμπόριο.
- Αποικίες, ξένα προϊόντα, πλούτος.
- Πολιτική και οικονομική επιρροή.
- Πολιτισμική αίγλη (γράμματα, τέχνες, επιστήμες).
- Συμμαχίες (πολιτικές, στρατιωτικές).
- Γενική κοινωνική αίγλη.
- Άριστη θεσμική και πολιτειακή οργάνωση (Δημοκρατία, Δικαιοσύνη κλπ.).
- Ανοικτή (πολιτικά και οικονομικά) κοινωνία.

Αντίστροφα τα στοιχεία πτώσεως είναι:

- Καταστροφικοί πόλεμοι (ιδίως Πελοποννησιακός με Σπάρτη).
- Παραμέληση ιδίας παραγωγής, εμπορίου.
- Απώλεια-αποδυνάμωση αποικιών και των άλλων στοιχείων ανόδου.
- Φθορά πολιτειακή (τυρανίες, διαστρέβλωση δημοκρατικού πολιτεύματος).
- Εξόντωση προσωπικοτήτων (Σωκράτη, Αριστείδη, Περικλή, Θεμιστοκλή κλπ.).
- Διάσπαση των συμμάχων υπό την περσική επίδραση.
- Πολιτική, κοινωνική και ηθική κατάπτωση.

- Φθορά νοοτροπίας περί τα "κοινά".
- Εγωστρέφεια των πολιτών, αδιαφορία για την πόλη.
- Εσωτερικές εμφύλιες τριβές.

ii. Κεντρική Ελλάδα

Θήβα

Ένα εντελώς ξεχωριστό παράδειγμα (τουλάχιστον για τον αρχαίο ελληνικό χώρο) ανόδου και πτώσεως μιας δυνάμεως είναι αυτό της Θήβας, που βρίσκεται στην Κεντρική Ελλάδα. Το μοναδικό κυρίαρχο στοιχείο ανόδου και πτώσεως της Θήβας είναι αυτό: Δύο λαμπροί άντρες που την κυβέρνησαν ταυτόχρονα. Αυτοί ήταν ο Πελοπίδας και ο Επαμεινώνδας. Χάρη σ' αυτούς η Θήβα, μετά την πτώση της Σπάρτης και των Αθηνών από τις καταστροφές του "Πελοποννησιακού πολέμου", απέκτησε πρόσκαιρα στρατιωτική και πολιτική ισχύ και επιρροή στις άλλες πόλεις. Μόλις οι δύο αυτοί άντρες φύγανε από το προσκήνιο (σκοτώθηκαν σε δύο μάχες), η Θήβα έσβησε αμέσως.

Ας δούμε λοιπόν τα στοιχεία αυτά συνοπτικά:

Στοιχεία ανόδου:

- Προσωπικότητες ισχυρές.
- Πολεμική δύναμη οφειλόμενη σε:
 - ισχυρό στρατό,
 - λοξή φάλαγγα (διάταξη των οπλιτών στη μάχη).
- Πολιτική επιρροή.

Οικονομική δύναμη η Θήβα δεν φαίνεται να διέθετε. Ούτε εξάλλου πολιτισμική (γράμματα, τέχνες). Ήταν έτσι δημιούργημα δύο αποκλειστικά ισχυρών προσωπικοτήτων. Έτσι τα στοιχεία πτώσεως ήταν ένα τυχαίο γεγονός:

- Θάνατος στο πεδίο της μάχης των προσωπικοτήτων.
- Κατακόρυφη εξ αυτού πτώση.

iii. Βόρεια Ελλάδα

α) Μακεδονία

Παρόμοιο παράδειγμα μ' αυτό των Θηβών αποτελεί και η Μακεδονική δυναστεία στη Βόρεια Ελλάδα. Εδώ πάλι δύο άντρες ανέδειξαν τη δύναμη: Ο Φίλιππος και ο (γιος του) Μέγας Αλέξανδρος. Τα στοιχεία όμως εδώ ήταν ευρύτερα. Έτσι έχουμε:

Στοιχεία ανόδου:

- Ισχυρές προσωπικότητες (Φίλιππος - Μέγας Αλέξανδρος).
- Πολεμική τέχνη με:
 - μακεδονική φάλαγγα (16 σειρές στρατιωτών),
 - ακόντιο γνωστό ως "Σάρισσα" (6 μέτρα μήκους),
 - πόλεμο-αστραπή (Φίλιππος).
 - ορμητική επίθεση (Μέγας Αλέξανδρος),
 - ιππικό.
- Γεωργική οικονομία.
- Πολιτική και στρατιωτική επιρροή.
- Οικονομική δύναμη.

Στοιχεία πτώσεως:

- Τυχαίο γεγονός: Δολοφονία Φιλίππου.
- Τυχαίο γεγονός: Θάνατος Μεγάλου Αλεξάνδρου (ιδίως διότι ο θάνατος του Φιλίππου δεν κλόνισε τη δυναστεία, επειδή τον διαδέχθηκε αμέσως ο Μέγας Αλέξανδρος).

β) Τα μεταλεξανδρινά βασίλεια

Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου η μακεδονική δυναστεία διαλύεται ως ενιαία ύπαρξη. Διαιρείται σε μικρότερα βασίλεια που τα αναλαμβάνουν οι στρατηγοί τους. Τα πιο λαμπρότερα από αυτά είναι τρία:

- της Αιγύπτου (Πτολεμαίος)
- της Αντιόχειας (Συρίας με την οικογένεια του Σελεύκου) και
- της Περγάμου.

Η λάμψη τους κράτησε σχεδόν 200-250 χρόνια, αποτελώντας έτσι τη γνωστή στην ιστορία ως "μεταλεξανδρινή ή ελληνιστική περίοδο", διότι κατά την περίοδο αυτή καλλιεργήθηκαν πολύ ιδίως τα (ήδη για την εποχή εκείνη αρχαία) ελληνικά γράμματα. Τα στοιχεία ανόδου ήταν:

- Λάμψη κληρονομιάς (πολιτική, στρατιωτική, οικονομική).
- Στόλος (εμπορικός, ναυτικός).
- Εμπόριο.
- Γράμματα, πολιτισμός.

Η πτώση τους οφείλεται σε:

- Συνεχείς εμφύλιες συγκρούσεις.
- Αποδυνάμωση εξ αυτών.
- Υποδούλωση στους Ρωμαίους.

γ) Περσία

Πριν και παράλληλα με τις αρχαιοελληνικές πόλεις-κράτη έχουμε μια άλλη Μεγάλη Δύναμη στον μεσανατολικό χώρο, την Περσία.

Τα στοιχεία ανόδου για το Περσικό βασίλειο ήταν:

- Πολεμική δύναμη και τέχνη βασιζόμενη σε:
 - περίφημο ιππικό,
 - κατακτητική μανία,
 - πολεμικό σκληροτράχηλο χαρακτήρα.
- Αποδυνάμωση των γειτονικών λαών (Ασσυροβαβυλώνιοι, Εβραίοι κλπ.).

- Πολιτική και οικονομική επιρροή.

- Γράμματα.

- Ευρύτερη αίγλη.

Στοιχεία πτώσεως:

- Πόλεμος με την Ελλάδα.

- Οικονομικός ανταγωνισμός από τον Φίλιππο.

- Διάλυση από τον Μέγα Αλέξανδρο.

Δ. ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

7. Οι τρεις αυτοκρατορίες

Φεύγοντας από την αρχαιότητα και περνώντας στους νεώτερους χρόνους θα δούμε πρώτα τις τρεις σπουδαιότερες αυτοκρατορίες (Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Οθωμανική), που κυριάρχησαν σε εκτεταμένα εδάφη, και κατόπιν τις άλλες Δυνάμεις που εμφανίστηκαν στα χρόνια αυτά.

a) Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία

Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία διαδέχθηκε τα περσικά και ελληνιστικά βασίλεια. Διήρκεσε περίπου 500 χρόνια μέχρι την αυτοδιάλυσή της.

Ως στοιχεία ανόδου έχουμε:

- Αποδυνάμωση των γειτονικών λαών (κυρίως Ελλάδος).
- Πολεμική τέχνη.

- Κατακτητικές τάσεις.
- Εμπόριο, ξένα προϊόντα, πλούτος.
- Κατακτήσεις, υποδουλώσεις.
- Γράμματα, επιστήμες (ιδίως νομική).
- Στρατιωτική και πολιτική ισχύς.
- Οικονομική δύναμη.
- Ευρύτερη κοινωνική αίγλη.

Η πτώση της οφείλεται αποκλειστικά σε ενδογενή αίτια, που συμποσούνται στην έννοια της αυτοδιάλυσης. Κατ' αρχήν διαιρέθηκε σε δύο μεγάλα τμήματα. Την (καθ' αυτό) Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και την ανατολική, τη γνωστή μας Βυζαντινή αυτοκρατορία, με πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη. Λόγω του εκτεταμένου εδάφους, περιέκλειε, παρά τη διαιρέση της, ετερόκλητους λαούς, οι οποίοι άρχισαν να επαναστατούν. Έτσι μέσα από τα σπλάχνα της ξεπετάχθηκαν νέα κράτη, σφραγίζοντας την αυτοδιάλυσή της ως ενιαίας αυτοκρατορικής οντότητας. Στοιχεία πτώσεως λοιπόν:

- Αυτοδιαίρεση.
- "Εμφύλιες διαμάχες".
- Αυτοδιάλυση σε νέα κράτη.

β) Η Βυζαντινή αυτοκρατορία

Το ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, που αυτοδημιουργήθηκε τελικά με κορμό τους Έλληνες σε αυτόνομη αυτοκρατορία, τη γνωστή Βυζαντινή αυτοκρατορία, είχε παρόμοια στοιχεία ανόδου και πτώσεως. Αν εξαιρέσουμε τις κατακτήσεις και υποδουλώσεις, όλα τ' άλλα στοιχεία ανόδου της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας συναντώνται κι εδώ.

Ως στοιχεία πτώσεως όμως έχουμε εδώ κι άλλα φαινόμενα, πλην αυτών της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Έχουμε:

- Αυτοδιαιρεση.
- Συρρίκνωση από επιδρομές.
- Πολιτειακή και ηθική πτώση.
- Αποδυνάμωση πολλών στοιχείων ανόδου (εμπορίου, πλούτου).
- Υποταγή στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε εδώ ότι Ρωμαϊκή και Βυζαντινή αυτοκρατορία συνυπήρχαν ως δυνάμεις παράλληλα για μεγάλο διάστημα. Αποτέλεσαν δηλαδή αυτό που ονομάσαμε πιο μπροστά "Διπλή Διάσπαση" του φιδιού, όπως και η Σπάρτη με την Αθήνα.

γ) Η Οθωμανική αυτοκρατορία

Η Οθωμανική αυτοκρατορία είναι η συνέχεια - στον γεωγραφικό χώρο μόνο - της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, έχει όμως ως στοιχεία ανόδου και πτώσεως περίπου αυτά της Ρωμαϊκής. Έτσι έχουμε:

Στοιχεία ανόδου:

- Αποδυνάμωση γειτόνων (Βυζαντινής αυτοκρατορίας).
- Κατακτήσεις, υποδουλώσεις.
- Πολεμικός πρωτογονισμός.
- Θρησκευτικός φανατισμός.
- Στρατιωτική και πολιτική δύναμη.

Λείπουν από τα στοιχεία ανόδου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας τα γράμματα, ο πολιτισμός, οι τέχνες, η πολιτική επιφροή (παρά μόνο στους υπόδουλους λαούς) και η οικονομική ισχύς, που δεν έπαιζε παρά ασήμαντο ρόλο για τα άλλα κράτη (της Ευρώπης κυρίως). Έλειπε επίσης και η ευρύτερη κοινωνική αίγλη, επειδή οι Τούρκοι, που αποτελούσαν τον κορμό της αυτοκρατορίας, ήταν άξεστοι, απολίτιστοι και πρω-

τόγονοι στην κοινωνική τους ζωή, σε αντίθεση με την Ευρώπη, που ανέπτυσσε τότε την Αναγέννησή της.

Στοιχεία πτώσεως:

- Πρωτογονισμός της έναντι της πολιτισμένης Ευρώπης.
- Αποδυνάμωση στοιχείων ανόδου.
- Ετερόκλητα υπόδουλα έθνη.
- Επανάσταση των Ελλήνων και αρχή αυτοδιάλυσης.
- Αυτοδιάλυση σε άλλα (βαλκανικά κλπ.) κράτη.
- Αδυναμία εκμεταλλεύσεως υλικού και πνευματικού πλούτου των κατακτήσεών της.
- Αμάθεια, πνευματική υστέρηση έναντι ακόμη και των υποδούλων της.

8. Οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις

a) Το γενικό υπόβαθρο

Μετά την περιπλάνησή του στον μεσογειακό χώρο για μίαδύο χιλιετηρίδες, το φίδι πέρασε γύρω στα χρόνια του Χριστού οριστικά πια στον χώρο της Ευρώπης, παραμένοντας σ' αυτόν άλλες δύο χιλιετηρίδες. Κατόπιν (στις μέρες μας και ειδικότερα μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο) πέρασε στην αμερικανική ήπειρο, όπου και βρίσκεται σήμερα.

Το πέρασμα στην Ευρώπη έγινε με τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και κατόπιν με τη Βυζαντινή. Γύρω στο 400-500 μ.Χ. ωστόσο η πρώτη (η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία) άρχισε να αυτοδιαλύεται κυρίως κάτω από την πίεση γερμανικών φυλών, ενώ εκατό χρόνια πιο πριν είχε ήδη αυτοδιαμοιρασθεί σε Δυτική (την καθαυτό Ρωμαϊκή) και Ανατολική (τη Βυζαντινή) αυτοκρατορία. Κι ενώ το ανατολικό της τμήμα έφτανε ήδη στο

απόγειό του ως ελληνοποιημένη Βυζαντινή αυτοκρατορία, το δυτικό της δημιουργούσε στα σπλάχνα του νέες Δυνάμεις, που μετά από λίγο την "καταργούσαν" ως πολιτική, την διατηρούσαν ωστόσο ως γεωγραφική οντότητα.

Δεν μπορεί κανείς να πει με σαφήνεια ποιες Δυνάμεις και πότε ακριβώς κυριάρχησαν στον κεντροδυτικό ευρωπαϊκό χώρο. Το φίδι γνώρισε εδώ συχνές διπτές ή πολλαπλές πολυδιασπάσεις. Γενικά πάντως μπορούμε να πούμε πως τα βήματα άρχισαν πρώτα από τις μεσαιωνικές εμπορικές πόλεις-κράτη της Ιταλίας (Γένουα, Μπολώνια, Φλωρεντία, Μιλάνο κλπ.) και μετά η περιπλάνηση έγινε στην Πορτογαλία, Ισπανία, Αγγλία, Γαλλία και Γερμανία. Η Ρωσία μπήκε στο εξουσιαστικό παιχνίδι πολύ αργότερα και δεν συμμετείχε στις αρχικές διεργασίες του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης.

Τρία είναι τα βασικά στοιχεία μετατόπισης του φιδιού στην Ευρώπη και ώθησης των Δυνάμεών της προς την κορυφή, κοινά για όλες τις προαναφερθείσες Δυνάμεις: οι αποικίες, η τεχνολογία και η πνευματική Αναγέννηση. Οι αποικίες δώσανε πλούτο και κατ' επέκταση οικονομική, στρατιωτική και πολιτική δύναμη· η τεχνολογία ωθούσε το όλο "γίγνεσθαι" (οικονομικό, στρατιωτικό, πολιτικό κλπ.) ακόμα περισσότερο προς τα μπρος· και η πνευματική αναγέννηση έδινε την κοινωνική αίγλη και καταξίωση στις Δυνάμεις αυτές - γνωρίσματα που κατά κανόνα συμβάδιζαν πάντα με την πολιτικο-οικονομική και στρατιωτική ισχύ, με ελάχιστες εξαιρέσεις που είδαμε ως τώρα (Σπάρτη, Φοίνικες).

Για την εμφάνιση των τριών αυτών στοιχείων ωστόσο υπάρχει και ένα μοναδικό αίτιο: η ανικανότητα και βαρβαρότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ανικανότητα να εκμεταλλευθεί η ίδια τα δυναμικά στοιχεία των κατακτήσεών της και βαρβαρότητα όχι μόνο να μη τα διατηρήσει, έστω σε υποτυπώδη κατάσταση, αλλά να τα εξαφανίσει τελείως. Συγκεκριμένα έκλεισε το δρόμο της Μεσογείου για τις εμπορικές Ιταλικές πόλεις και ευρύτερα για τους Ευρωπαϊκούς

λούς, με αποτέλεσμα να στραφούν αυτοί προς τις θαλάσσιες οδούς, πιστεύοντας ότι θα φθάσουν στις Ινδίες και στα άλλα πλουτοφόρα μέρη.

Η ίδια η Οθωμανική αυτοκρατορία διέλυσε το Βυζαντινό εμπόριο, αντί να το πάρει στα χέρια της. Το μόνο που κράτησε από το Βυζάντιο ήταν η διπλωματία του, και αυτό επειδή ήταν αναγκασμένη να έρχεται σ' επαφή με την πολιτισμένη Ευρώπη και είχε ανάγκη, επομένως, από μορφωμένα διοικητικά στελέχη. Όλα τ' άλλα δυναμικά στοιχεία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας (την οποία, όπως είπαμε, υποδούλωσε και διέλυσε) τα εξαφάνισε τελείως, ανίκανη λόγω της αμάθειας και της βαρβαρότητάς της να τα διατηρήσει, έστω και υποτυπωδώς.

Εκείνο ιδίως που εξαφάνισε τελείως και το ανάγκασε να "μεταφερθεί" στη Δύση ήταν η ελληνική πνευματική κληρονομιά του Βυζαντίου. Πολλοί βυζαντινοί λόγιοι αναγκάστηκαν μετά τη διάλυση του Βυζαντίου να καταφύγουν στη Δύση (Ρώμη, Μιλάνο, Φλωρεντία αρχικά και αργότερα αλλού), προκαλώντας ότι το ενδιαφέρον της Δυτικής διανόησης για τα αρχαία ελληνικά γράμματα. Έτσι δόθηκε η ώθηση στη Δύση να αναπτύξει την ήδη από χρόνια εκκολαπτόμενη αυτοφυώς Αναγέννησή της, που πολύ γρήγορα πήρε τεράστιες και αξιολογότατες απότομες διαστάσεις.

Ταυτόχρονα η Δύση ανέπτυξε και την τεχνολογία της. Αναγκασμένη για μεγάλα και μακρινά ταξίδια, εφεύρε την καραβέλα (το περίφημο πορτογαλικό πλοίο των εξερευνήσεων), την πυξίδα και άλλα όργανα πλεύσεως.

Φυσικά η τεχνολογική πρόοδος δεν σταμάτησε στον "θαλάσσιο" τομέα. Οι τεχνολογικές εφευρέσεις άρχισαν η μία μετά την άλλη, όπως π.χ. η πυρίτιδα, τα πυροβόλα όπλα, τα μαχητικά όπλα (τα γνωστά αρκεβούζια), νέα προϊόντα, τυπογραφία και, ως μια φυσική συνέχεια, αργότερα οι αυτοκίνητες μηχανές, ο ηλεκτρισμός, ο τηλέγραφος κ.ά. Έτσι κατά τον 16ο-17ο αι. η δυτική Ευρώπη πέτυχε, εκτός από την

πνευματική της αναγέννηση, και την υλική -με το γνωστό φαινόμενο της βιομηχανικής επανάστασης.

Με τη σύμπραξη όλων των παραπάνω, τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής απογείωσης διαμορφώθηκαν σε τριπλή μορφή: Αποικίες - Τεχνολογία - Πνεύμα. Η Οθωμανική αυτοκρατορία, αρχικά δυνατή, "έσπρωξε" το φίδι προς τη Δύση και περιορίστηκε η ίδια σε μια θέση στο "λαιμό" του, ώσπου στο τέλος με την αυτοδιάλυσή της την έχασε κι αυτή και μετατοπίστηκε στην ουρά. Το παιχνίδι της εξουσίας παίχτηκε, όπως είπαμε, μεταξύ εμπορικών πόλεων-κρατών της Ιταλίας και αμέσως κατόπιν της Πορτογαλίας-Ισπανίας-Αγγλίας-Γαλλίας και Γερμανίας.

Το ιστορικό υπόβαθρο είναι το ίδιο, αλλά ειδικότερα τα στοιχεία μπορούν να χωρισθούν σε δύο ομάδες: α) Για τις Ιταλικές πόλεις και β) για τα υπόλοιπα Ευρωπαϊκά κράτη. Έτσι έχουμε:

β) Οι Ιταλικές πόλεις-κράτη

Στοιχεία ανόδου:

- Ανάληψη από τις ίδιες των εμπορικών σταθμών του Βυζαντίου.
- Μαρασμός του βυζαντινού εμπορίου λόγω πιέσεως από Οθωμανούς.
- Ανάπτυξη ιδίας βιοτεχνίας.
- Γράμματα - Τέχνες - Αίγλη.
- Ναυτικός και εμπορικός στόλος.
- Ναυτική τέχνη.

Στα στοιχεία αυτά περιλαμβάνεται μόνο εν μέρει η πολιτική ισχύς, ενώ η στρατιωτική δεν φαίνεται να υπάρχει στις πόλεις αυτές.

Στοιχεία πτώσεως:

- Συνεχείς φαγωμάρες μεταξύ τους.

- Απώλεια εμπορίου.
- Ανάπτυξη των γειτόνων (Πορτογαλίας, Ισπανίας κλπ.).
- Μικρές συσπειρώσεις σε σχέση με τα κράτη αυτά που ανέπτυσσαν επιπλέον και ενιαία εθνική συνείδηση.
- Πόλεμοι.

γ) Οι νεώτερες δυνάμεις

Για τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις (Πορτογαλία-Ισπανία-Αγγλία-Γαλλία-Γερμανία) που διαδέχθηκαν τις Ιταλικές πόλεις-κράτη έχουμε:

Στοιχεία ανόδου:

- Εξερευνήσεις, εξερευνητικά πλοία (καραβέλα).
- Ναυτική τέχνη, ναυτικά όργανα.
- Ανακαλύψεις, Αποικίες - Νέος κόσμος.
- Νέα προϊόντα, άλλος πλούτος.
- Κλείσιμο δρόμων προς Ασία από Οθωμανούς.
- Ανταγωνισμός στα πλούτη των Ιταλικών πόλεων.
- Τυπογραφία, μόρφωση, γράμματα, τέχνες.
- Προσωπικότητες (εξερευνητές, θαλασσοπόροι).
- Στρατιωτική, ναυτική, οικονομική, πολιτική δύναμη.
- Ναυτικός στόλος, ναυτιλία.
- Επιστήμες (Αστρονομία κλπ.).
- Εφευρέσεις (πυρίτιδα, πυροβόλα, όπλα μάχης κλπ.).
- Θρησκευτικός φανατισμός.
- Αρχή ευρωπαϊκής ισορροπίας.
- Γαλλική επανάσταση.
- Βιομηχανική επανάσταση.
- Τυχαίο γεγονός: Ναυμαχία Ναυπάκτου.

- Τυχαίο γεγονός: Καταστροφή Ισπανικής αρμάδας.

Από τα παραπάνω στοιχεία (που, όπως είπαμε, συνοψίζονται τελικά στο τρίπτυχο: Αποικίες - Τεχνολογία - Πνεύμα), τα δύο "τυχαία γεγονότα", δηλ. η ναυμαχία Ναυπάκτου (1571 μ.Χ.) και η καταστροφή της αήττητης ως τότε Ισπανικής αρμάδας (1582) στάθηκαν για την Οθωμανική αυτοκρατορία και για την Ισπανία αντίστοιχα ό,τι και το Βατερλώ για τον Μέγα Ναπολέοντα ή τα Λεύκτρα για τους Σπαρτιάτες: Σήμαναν δηλ. την αρχή του τέλους της παντοδυναμίας τους.

Η αρχή της ευρωπαϊκής ισορροπίας είναι ένα φαινόμενο που κεντρίζει το παιχνίδι της εξουσίας στον ευρωπαϊκό χώρο κατ' ευθείαν στον πυρήνα του. Πρόκειται συγκεκριμένα για ένα "σιωπηρό" θα λέγαμε φαινόμενο, κατά το οποίο μόλις μια ευρωπαϊκή δύναμη άρχιζε να ξεχωρίζει "απειλητικά", τότε όλες οι άλλες συνασπίζονταν εναντίον της και την κατέβαζαν αμέσως από το "βάθρο" της -κατά κανόνα με αιματηρούς πολέμους. Έτσι έγινε π.χ. εναντίον του Καρόλου Η' (1495), του Καρόλου Ε' (της Γερμανίας) κλπ. Με τον τρόπο αυτό δεν έχουμε μια σαφή μετατόπιση του φιδιού, αλλά ένα αέναο και συνεχές περιδιάβασμά του πότε στη μια και πότε στην άλλη ευρωπαϊκή γωνιά.

Τέλος πρέπει να πούμε επίσης ότι όσον αφορά τη Γερμανία, αυτή α) δεν βγήκε έγκαιρα στο παιχνίδι των εξερευνήσεων και των αποικιών, β) ότι συχνά παρουσιαζόταν με διάφορες εθνολογικές συνθέσεις (γερμανική αυτοκρατορία, αυστρουγγαρία κλπ.) και γ) ως ιδιαίτερα δικά της στοιχεία παρουσιάζει τον γνωστό γερμανικό μιλιταρισμό, την τάση για εξερεύνηση νέου "ζωτικού χώρου" και την πειθαρχία.

Στοιχεία πτώσεως:

Δεν θάταν υπερβολή να πούμε ότι ένα και μοναδικό στοιχείο συνθέτει την πτώση όλων των ευρωπαϊκών μεγάλων Δυνάμεων: Οι συνεχείς και αιματηροί πόλεμοι - ακόμα και εμφύλιοι.

δ) Μέγας Ναπολέων

Η ναπολεόντια γαλλική αυτοκρατορία έχει τα ίδια ή μάλλον το ίδιο στοιχείο μ' αυτό των Θηβών της αρχαίας Ελλάδας. Άνοδος και πτώση της οφείλονται στην προσωπικότητα του Μεγάλου Ναπολέοντα και στο "τυχαίο" γεγονός της ήττας του Βατερλώ. Με τον όρο "τυχαίο" (που τον χρησιμοποιήσαμε και σε άλλα κεφάλαια πιο μπροστά) εννοούμε εδώ ένα γεγονός (συνήθως μάχες, σεισμοί κλπ.) που από κάποια "σύμπτωση" ή "τύχη" άλλαξε τον ρουν της ιστορίας - Ιδίως των εξουσιαστικών σχέσεων που εξετάζουμε εδώ-, χωρίς να ξέρουμε να πούμε τι θα γινόταν αν δεν συνέβαινε κατά τύχη το γεγονός αυτό.

ε) Τσαρική και κομμουνιστική Ρωσία

Στο παιχνίδι της εξουσίας η Ρωσία (αρχικά ως τσαρική) βγήκε πολύ αργά, σχεδόν ταυτόχρονα με τον Μέγα Ναπολέοντα. Ως στοιχεία ανόδου προσμετρούνται εδώ η στρατιωτική και πολιτική δύναμη, καθώς και το εκτεταμένο γεωγραφικό και πληθυσμιακό μέγεθός της. Η οικονομική δύναμη ως στοιχείο προστίθεται πολύ αργότερα -κυρίως μετά την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 και πιο εντονότερα μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο.

Αντίθετα, για την πτώση της εμφανίζεται εδώ ένα απροσδόκητο στοιχείο - αυτό του οικονομικού συστήματος (του μαρξισμού), που την οδήγησε στην οικονομική και πολιτική χρεωκοπία. Το ίδιο στοιχείο θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί και ως στοιχείο ανόδου. Επίσης και η διαφαινόμενη αυτοδιάλυσή της με την απόσχιση των διαφόρων δημοκρατιών της προς την κατεύθυνση της αυτόνομης κρατικής τους υπόστασης είναι ένα άλλο στοιχείο πτώσεως. Αποφασιστικότερο πάντως από τα δύο είναι το πρώτο που αποτελεί και παγκόσμια πρωτοτυπία.

Μια μικρή ομοιότητα θα μπορούσαμε να βρούμε εδώ μεταξύ Ρωσίας και Αθηνών, επειδή, όπως είπαμε ήδη, η Αθήνα μεταξύ άλλων στοιχείων πτώσεως είχε και την ηθική σήψη και αδιαφορία των πολιτών της για τα "κοινά". Φυσικά δεν έφταιγε εδώ το δημοκρατικό πολίτευμα για την πτώση των Αθηνών, αλλά και ο εκφυλισμός της, ενώ στην περίπτωση της Ρωσίας είναι το ίδιο το σύστημα και μάλιστα όχι μόνο πολιτικό αλλά και οικονομικό που δεν απέδωσε και οδήγησε τη χώρα σε πτώση.

στ) Αμερική

Για την Αμερική τέλος αναφέραμε και αλλού ότι το στοιχείο-μοχλός της ανόδου της ήταν ο β' παγκόσμιος πόλεμος. Φυσικά αυτό ήταν μόνο η αφορμή: Διότι σε παρόμοιες περιπτώσεις προϋπάρχουν ακόμα "εν υπνώσει" άλλα δυναμικά στοιχεία, που οδηγούν στην άνοδο ή και στην πτώση των Δυνάμεων. Μόνο που δεν ξέρουμε αν και πότε αυτά τα στοιχεία θα είχαν "ενεργοποιηθεί", αν έλειπε ο πόλεμος ή άλλα "τυχαία" γεγονότα που προαναφέραμε και αν τελικά επιφέρανε το ίδιο αποτέλεσμα. Γεγονός είναι πάντως ότι σε μερικά από αυτά (π.χ. β' παγκόσμιος πόλεμος, μάχη στα Λεύκτρα κλπ.) προϋπήρχαν άλλα "εν υπνώσει" στοιχεία που ενεργοποιήθηκαν με την εμφάνιση του στοιχείου-μοχλού. Έτσι για την Αμερική μπορούμε να θεωρήσουμε ως τέτοια στοιχεία π.χ. την τεχνολογία (βιομηχανική και πολεμική), τον πλούτο της, την ιδεολογία που την καθιέρωσε ως μητρόπολη του Δυτικού κόσμου κ.ά.

E. ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ

9. Αποτίμηση των στοιχείων

a) Βασικές διαπιστώσεις

Αν ρίξουμε μια προσεκτική ματιά και επιχειρήσουμε να κάνουμε μια γενική αποτίμηση - μια συνολική εκτίμηση - των στοιχείων που παραθέσαμε ως τώρα, θα οδηγηθούμε στις παρακάτω διαπιστώσεις, μερικές από τις οποίες άλλωστε τις αναφέραμε σποραδικά και ευκαιριακά στα προηγούμενα.

1. Τα στοιχεία είναι ετερόκλητα και σε αφάνταστη ποικιλία, προσαρμοσμένα ή σε στενή εξάρτηση με τις συνθήκες (κυρίως μ' αυτές) ή με άλλα δεδομένα της εποχής τους.

2. Εξ αυτού του λόγου δεν μπορούν να καταταγούν σε κατηγορίες ή ομάδες με βάση κάποια ειδοποιό διαφορά ή ομοιότητα. Είναι δηλαδή εντελώς ανομοιογενή -έστω και αν συναντώνται μερικά από αυτά σε περισσότερες από μία περιπτώσεις.

3. Πολλά στοιχεία έχουν σήμερα μια μηδαμινή, υποβαθμισμένη ή δεν έχουν την παραμικρή αξία ή δεν υπάρχουν καθόλου ως φαινόμενα - π.χ. αποικίες, σπαρτιατική λιτότητα, γερμανικός μιλιταρισμός, ζωτικός χώρος κλπ.

4. Γενικά τα στοιχεία παρουσιάζουν τη ρευστότητα που παρουσιάζει και η δεδομένη εποχή τους.

5. Συχνά τα στοιχεία πτώσεως είναι τα αρχικά στοιχεία ανόδου, που τώρα αρχίζουν να φθίνουν, να αλλοιώνονται ή να χάνουν τον αρχικό τους δυναμισμό.

6. Συμβαίνει επίσης το αυτό στοιχείο ανόδου να αποδεικνύεται μοιραίο και για την πτώση, όπως π.χ. ο πρωτογονισμός των Οθωμανών, ο γερμανικός μιλιταρισμός κλπ.

7. Τα στοιχεία ανόδου είναι συχνότατα ή συγχέονται με τα στοιχεία σταθεροποιήσεως, γι' αυτό και τα βλέπουμε ως τώρα ως μια κατηγορία (ανόδου). Σπάνια έχει αυτοτελή αξία (για τη μελέτη μας εδώ ιδίως) ένα στοιχείο σταθεροποιήσεως από μόνο του.

8. Πολύ συχνά τα στοιχεία ανόδου της μιας δυνάμεως είναι ταυτόχρονα στοιχεία πτώσεως για την άλλη. Ο πόλεμος είναι το συνηθισμένο παράδειγμα εδώ. Ο τελευταίος παγκόσμιος πόλεμος π.χ. ανέβασε την Αμερική και γκρέμισε από

το βάθρο της την Ευρώπη - ακριβέστερα τη μετατόπισε στον "λαιμό" του φιδιού. Εννοείται εδώ ότι το στοιχείο ανόδου της μιας είναι στοιχείο πτώσεως για την άλλη, όταν η ανερχόμενη δύναμη διαδέχεται την κατερχόμενη.

9. Πολύ συχνά επίσης τα στοιχεία ανόδου της μιας δυνάμεως είναι στοιχεία πτώσεως για την άλλη, επειδή δεν τα έχει αυτή η δεύτερη ή τα έχει σε υποδεέστερη μορφή - π.χ. η μακεδονική φάλαγγα του Φιλίππου που απεδείχθη αποτελεσματικότερη της φάλαγγας των άλλων πόλεων-κρατών, η υπέρτερη πολεμική τεχνολογία της Ρωσίας και των Η.Π.Α. κ.ο.κ.

10. Πολλά στοιχεία βρίσκονται συνήθως σε άμεση εξάρτηση όχι μόνο με τη δεδομένη εποχή που είδαμε πιο πάνω (αρ. 2), αλλά και με τη δεδομένη Μεγάλη Δύναμη που τα ενεργοποιεί ή χάριν της οποίας ενεργοποιούνται - ανοδικά ή καθοδικά.

11. Είναι επίσης δυνατό ένα στοιχείο ανόδου για τη μία Δύναμη να είναι στοιχείο πτώσεως για μια άλλη. Αυτό σημαίνει ότι ένα και το αυτό στοιχείο δεν ενεργοποιείται απαραίτητα προς την ίδια κατεύθυνση (ανόδου ή πτώσεως) σε όποια Δύναμη και να εμφανιστεί, αλλά ότι έχει στη μία Δύναμη ανοδική κατεύθυνση και στην άλλη καθοδική. Ο θρησκευτικός φανατισμός π.χ. προκαλούσε καταστρεπτικούς πολέμους στις Ευρωπαϊκές δυνάμεις παλιότερα, ενώ στην Οθωμανική αυτοκρατορία οι πόλεμοι αυτοί ήταν "ανοδικοί" για την ίδια. Μάλιστα δε όταν ο φανατισμός αυτός έλειψε, η αυτοκρατορία άρχισε να φθίνει.

12. Ως γενικά αίτια εμφανίσεως των στοιχείων πτώσεως μπορούν να θεωρηθούν:

- α) Η φθίνουσα φυσική αντοχή των στοιχείων ανόδου.
- β) Η εμφάνιση νέων "αντιπάλων" ή "ανατρεπτικών" στοιχείων.
- γ) Η μετατόπιση των θετικών στοιχείων σε νέα σύνθεση.
- δ) Η αποδυνάμωσή τους στην παλιά σύνθεση.

13. Συνολικά αν πάρουμε τα στοιχεία ως μια ενιαία σύνθε-

ση και áρα τα στοιχεία ανόδου ως θετική και τα στοιχεία πτώσεως ως αρνητική, τότε παρατηρούμε ότι η αρνητική σύνθεση δεν είναι τίποτε άλλο παρά το αντικατόπτρισμα της θετικής (π.χ. ανάξιοι διάδοχοι, θάνατος προσωπικοτήτων, αποδυνάμωση οικονομική και άλλη, εξάντληση ή εξαφάνιση ενός προϊόντος ή μιας πλουτοπαραγωγικής πηγής, αχρήστευσή της από μια άλλη, νέα στρατιωτική συμμαχία, μετατόπιση του πεδίου επιστημονικής σκέψης από το ένα σημείο στο άλλο, μαρασμός του θρησκευτικού ή κατακτητικού φανατισμού κλπ.).

14. Συνολικά, η αρνητική σύνθεση είναι το "καζάνι" από το οποίο θα προκύψει συχνά, ή το οποίο θα "διευκολύνει" την εμφάνιση της θετικής.

β) Η βαρύτητα των στοιχείων

Όπως παραθέσαμε και διερευνήσαμε ως τώρα τα στοιχεία κατά σειρά εμφανίσεως και συχνότητας, δεν κερδίσαμε σπουδαία συνολικά παρά μόνο σπουδαία μεμονωμένα συμπεράσματα. Αν ρίξουμε όμως μια προσεκτικότερη ματιά και ιδίως όσον αφορά τη συμβολή και τη βαρύτητά τους, θα κάνουμε εύκολα μια σπουδαία διαπίστωση. Τη διαπίστωση ότι τέσσερα από αυτά και συγκεκριμένα η πολιτική, η οικονομική, η στρατιωτική και η πνευματική δύναμη και αίγλη συναντώνται σαν ένα είδος επιστεγάσματος σε όλες ή σχεδόν σε όλες τις μεγάλες Δυνάμεις.

Εξαίρεση στον κανόνα-παρατήρηση αυτόν αποτελούν πολύ λίγες Δυνάμεις -όπως π.χ. η Σπάρτη που της έλειπε η πνευματική και εν μέρει και η οικονομική αίγλη, η ναπολεόντια αυτοκρατορία με τις ίδιες ελλείψεις, οι Φοίνικες που δεν είχαν στρατιωτική και πολιτική δύναμη, αλλά μόνο οικονομική και πνευματική, η Θήβα που είχε μόνο πολιτική και στρατιωτική κ.ά. Ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι και για τις Δυνάμεις αυτές η εμφάνιση ενός ή δύο ή τριών από τα τέσσερα αυτά

στοιχεία και η σύμπραξή τους στον ενιαίο "στόχο" της ανόδου είναι μια *conditio sine qua non*. Γενικά λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι για την άνοδο των Δυνάμεων τα τέσσερα αυτά στοιχεία είναι έτσι ή αλλοιώς μια αναγκαιότητα.

Μια προσεκτικότερη ακόμα ματιά στα υπόλοιπα στοιχεία που απαριθμήσαμε ως τώρα μας οδηγεί και σε δεύτερη εξίσου σπουδαία διαπίστωση: Στη διαπίστωση ότι τα στοιχεία αυτά, όλα πλην των τεσσάρων προαναφερθέντων, είναι εκείνα που ως φορείς δυναμισμού, διευκολύνουν τη δημιουργία των τεσσάρων πρώτων στοιχείων. Με άλλα λόγια, η οικονομική, στρατιωτική, πολιτική και πνευματική δύναμη και αίγλη μιας Δυνάμεως είναι το δημιούργημα, το επιστέγασμα της ενεργοποίησεως των άλλων στοιχείων. Και αν παρομοιάσουμε τώρα μια μεγάλη Δύναμη σαν ένα οικοδόμημα, τότε τα τέσσερα πρώτα στοιχεία (σαν το επιστέγασμα των υπολοίπων) δεν καταλαμβάνουν παρά τη στέγη του οικοδομήματος, ενώ τα υπόλοιπα τον κορμό του.

Έχουμε λοιπόν αμέσως-αμέσως ένα διπλό διαχωρισμό των στοιχείων όσον αφορά τη βαρύτητα και τον ρόλο τους στην άνοδο μιας Δυνάμεως: Τον διαχωρισμό α) σε στοιχεία στέγης και β) σε στοιχεία (του) οικοδομήματος. Και αν καταγράψουμε συνολικά όλα τα στοιχεία των δύο αυτών κατηγοριών σε μια παραστατική εικόνα, τότε το όλο σύμπλεγμα θα έπαιρνε τη μορφή που παραστατικά φαίνεται στο σχήμα 4.

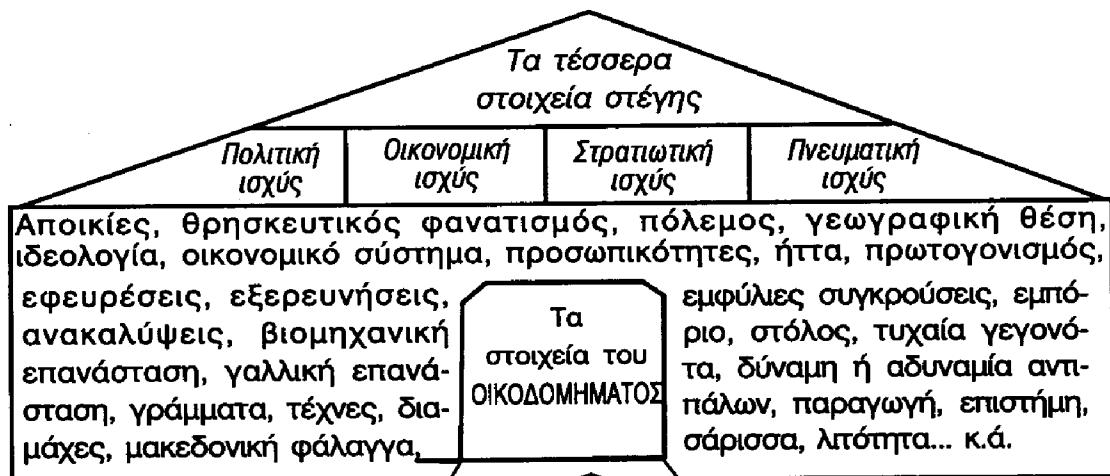
Αν θελήσουμε τώρα να μελετήσουμε πολύ προσεκτικά το σχήμα 4, θα κάνουμε μια άλλη σπουδαία, αλλά εξίσου απλή, διαπίστωση. Τη διαπίστωση ότι τα στοιχεία οικοδομήματος δεν είναι στην πραγματικότητα τοποθετημένα έτσι συλλήβδην όπως τα παραθέσαμε εμείς (πράγματι συλλήβδην) στο σχήμα 4, αλλά έχουν κάποια ομοιογενή κατάταξη: Την κατάταξη δηλαδή σε στοιχεία ενός ή περισσοτέρων στοιχείων στέγης. Το εμπόριο π.χ. έδωσε οικονομική δύναμη στις ιταλικές πόλεις, οι αποικίες παρόμοια δύναμη στις αρχικές ευρωπαϊκές δυνάμεις (Πορτογαλία, Ισπανία κλπ.), η μακεδονική

φάλαγγα και η σάρισσα στρατιωτική δύναμη στη μακεδονική δυναστεία, ο εμπορικός στόλος οικονομική δύναμη στους Φοίνικες, ο πόλεμος πολιτική, οικονομική και στρατιωτική δύναμη στην Αμερική κ.ο.κ.

Βλέπουμε λοιπόν ότι τα στοιχεία οικοδομήματος κατατάσσονται "αναγκαστικά" σε κάποιο από τα στοιχεία στέγης γιατί αποτελούν τον "φορέα" τους, τον "δημιουργό" τους. Μπορούν να καταταγούν επίσης και σε δύο ή τρία στοιχεία ταυτόχρονα, να είναι δηλαδή στοιχεία πολλαπλής και όχι απλής εμβέλειας. Οι εφευρέσεις π.χ. συνολικά ιδωμένες δώσανε στρατιωτική, πολιτική, οικονομική και εν πολλοίς και πνευματική δύναμη στις παλιές ευρωπαϊκές δυνάμεις, ο πόλεμος παρομίως στην Αμερική, οι προσωπικότητες (Μέγας Αλέξανδρος, Πελοπίδας, Μέγας Ναπολέων) στρατιωτική, πολιτική και εν μέρει οικονομική δύναμη κ.ο.κ. Συνολικά πάντως η τέτοια κατάταξη των στοιχείων οικοδομήματος στα στοιχεία στέγης μας δίνει το σχήμα 4 τροποποιημένο και μάλιστα έτσι, όπως απεικονίζεται στο σχήμα 5.

Τα στοιχεία πτώσεως δεν παρουσιάζουν το "τετράκλινο" οικοδόμημα, όπως αυτό δείχνεται για τα στοιχεία ανόδου στο σχήμα 5, αλλά έναν απλό "οικίσκο" απλουστευμένης μορφής που δείχνει παραστατικά το σχήμα 6. Ο λόγος εδώ είναι ότι τα στοιχεία πτώσεως επενεργούν κατά κανόνα σωρευτικά για όλα τα στοιχεία στέγης και έτσι επέρχεται η κατάρρευση. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί να το συγχέουμε με το παραπηρούμενο συχνά φαινόμενο κατά το οποίο η κατάρρευση δεν είναι χρονικά απότομη, αλλά σταδιακή, διότι μ' αυτό τον τρόπο και αν συμβεί, πάλι η επενέργεια των στοιχείων πτώσεως είναι κατά κανόνα σωρευτική.

Ωστόσο δεν είναι σπάνιο και το αντίστροφο φαινόμενο, κατά το οποίο ορισμένα στοιχεία πτώσεως να οδηγούν σε κατάρρευση ένα από τα στοιχεία στέγης και αυτό να συμπαρασύρει τελικά και τ' άλλα σε γενική κατάρρευση.

Σχήμα 4

Τα τέσσερα στοιχεία στέγης

Πολιτική ισχύς	Οικονομική ισχύς	Πνευματική ισχύς	Στρατιωτική ισχύς
<p>Προσωπικότητες, πλούτος εγχώριος, στρατιωτική και πνευματική δύναμη, γενική κοινωνική αίγλη, διπλωματία, επιστήμη, γεωγραφική θέση, ιδεολογία, γαλλική επανάσταση, βιομηχανική επανάσταση, εφευρέσεις, κατακτήσεις, πρωτογονισμός, τυχαία γεγονότα, πόλεμος, λάμψη κληρονομιάς, κατακτητική μανία, αποδυνάμωση αντιπάλων, υποδούλωση, ναυτικά όργανα, αρχή ευρωπαϊκής ισορροπίας.</p>	<p>Εγχώριος πλούτος, αποικίες, κατακτήσεις, γεωγραφική θέση, εμπορικός στόλος, ημεδαπή παραγωγή, βιομηχανική επανάσταση, εφευρέσεις, εξερευνήσεις, ανακαλύψεις, νέες χώρες, νέα προίσταντα, εμπόριο, εμπορικοί σταθμοί, πόλεμος, μιλιταρισμός, υποδυνάμωσεις, διαδοχή στο εμπόριο, βιοτεχνία ημεδαπή, ναυτικά όργανα, τυπογραφία, αρχή ευρωπαϊκής ισορροπίας.</p>	<p>Γράμματα, τέχνες, επιστήμη, θέατρο, φιλοσοφία, λόγος, προσωπικότητες, αστρονομία, μαθηματικά, αλφάβητο, ανακαλύψεις, εφευρέσεις, τυπογραφία, βιβλία, πνευματικά ιδρύματα, εκπαίδευση, πολιτισμός, μόρφωση, πνευματικές προσωπικότητες, ιδέες, ρεύματα.</p>	<p>Σπαρτιατική, μακεδονική φάλαγγα, σάρισσα, ναυτικός στόλος, χαρακτήρας, θρησκευτικός φανατισμός, ιδεολογία, εφευρέσεις, πυρτίδα, πυροβόλα όπλα, προσωπικότητες, αυτοθυσία, ιππικό, πεζικό, πολεμική τέχνη, πόλεμος αστραπή, συμμαχίες μιλιταρισμός, πολεμική τεχνολογία, στρατιωτική πειθαρχία, ατομικά όπλα, κατακτήσεις, γεωγραφική θέση, πρωτογονισμός, λιτόπητα, τυχαία γεγονότα, ζωτικός χώρος, αδυναμία αντιπάλων, πόλεμος.</p>

Σχήμα 5

Στοιχεία πτώσεως

Πόλεμος, εμφύλιες διαμάχες, εμφύλιες συγκρούσεις, εσωτερικές αναταραχές, μιλιταρισμός, ζωτικός χώρος, τυχαία γεγονότα, δύναμη αντιπάλων, αποδυνάμωση στοιχείων, μαρασμός, διαφθορά, οικονομικό σύστημα, ιδεολογία, υποδούλωση, θρησκευτικός φανατισμός, ήπτα, φυσική καταστροφή, θάνατος.

10. Τα στοιχεία και τα κενά τους

a) Τα στοιχεία στέγης

Ήδη τώρα με τα δύο σχήματα ανόδου (τις δύο δηλαδή κατατάξεις των στοιχείων ανόδου κατά ομάδες συμβολής και βαρύτητας), που κερδίσαμε από τη μελέτη μας, και ιδίως με το δεύτερο (το Σχ. 5), έχουμε ένα αξιόπιστο εργαλείο διερευνήσεως του προβλήματός μας. Το εργαλείο ότι μια υπό εκκόλαψη "Μεγάλη Δύναμη" θα πρέπει να πετύχει κάποια από τα στοιχεία στέγης (ή όλα μαζί) μέσα από την ενεργοποίηση αντίστοιχων (όχι των αντίστοιχων, αλλά αντίστοιχων) στοιχείων οικοδομήματος, για να προωθήσει έτσι την άνοδό της. Άλλοιως θα περιοριστεί το πολύ-πολύ στο "λαιμό" του φιδιού.

Το ερώτημα είναι εδώ ωστόσο ποια στοιχεία οικοδομήματος μπορεί ή πρέπει ένα κράτος να διερευνήσει προς "ενεργοποίηση" ώστε να πετύχει την άνοδο. Εκ προοιμίου πρέπει να πούμε ότι μια μονοσήμαντη απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι εφικτή - τουλάχιστον από την ως τώρα ιστορική εμπειρία. Ωστόσο μπορούμε να κάνουμε μια προσεκτική διερεύνηση διαφόρων πλευρών του ερωτήματος, αποσπώντας κάθε φορά μια λιγότερο ή περισσότερο αξιόπιστη απάντηση. Με τον τρόπο αυτό μπορούμε να καταλήξουμε ενδεχομένως και σε αντίστοιχα συμπεράσματα.

Κατ' αρχήν και ειδικά για τα στοιχεία στέγης πρέπει να κάνουμε τη διαπίστωση ότι είναι δυνατόν κατά την πορεία ανόδου μιας Δυνάμεως ένα από τα τέσσερα στοιχεία στέγης να παίζει το ρόλο της "ατμομηχανής" που έλκει τα άλλα στοιχεία στην ανοδική πορεία τους. Ο πρωτόγονος φανατισμός (θρησκευτικός εν πολλοίς) των Οθωμανών π.χ., "μεταφραζόμενος" φυσικά σε στρατιωτική δύναμη, αποτέλεσε τον κύριο μοχλό ανόδου της δυνάμεως αυτής. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για την πολεμική και στρατιωτική σκληραγωγία των Σπαρτια-

τών, για την πνευματική αίγλη των Αθηνών, την αποικιακή (οικονομική) δύναμη της Αγγλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας κ.ο.κ.

Σχετικά μ' αυτό, είναι δυνατόν επίσης και ένα δεύτερο σημείο: Αφού μια Δύναμη σταθεροποιηθεί, πιθανόν να διαθέτει ένα ή δύο "δεσπόζοντα" στοιχεία στέγης, με τα άλλα δύο να ακολουθούν ως "παρεπόμενα". Αυτό μπορούμε να το δούμε π.χ. στη στρατιωτική και πολιτική δύναμη της σημερινής Αμερικής, στα ίδια στοιχεία της Ρωσίας, στην οικονομική και πνευματική ισχύ των Φοινίκων κλπ.

Γενικά ωτόσο η σημασία των δύο παραπάνω διαπιστώσεων έγκειται στο γεγονός ότι μαρτυρούν αφενός την πηγή προελεύσεως της ανόδου και αφετέρου μια πιθανή κατεύθυνση ενεργοποίήσεως των στοιχείων πτώσεως της δεδομένης Δυνάμεως.

β) Τα στοιχεία οικοδομήματος

Μια πιο σπουδαιότερη διαπίστωση μπορούμε να κάνουμε αν δούμε τα στοιχεία ανόδου πιο προσεκτικά και μάλιστα αν τα δούμε ξεχωριστά κατά τις ομάδες των στοιχείων-στέγης, έτσι όπως εμφανίζονται στο σχήμα 5 καταταγμένα. Ας πάρουμε για παρατήρηση τα στοιχεία οικοδομήματος που εντάσσονται στο στοιχείο-στέγης "Στρατιωτική δύναμη". Τα στοιχεία αυτά σε μια πρόχειρη απαρίθμησή τους είναι: Σπαρτιατική, μακεδονική και θηβαϊκή φάλαγγα, το ακόντιο "Σάρισσα", ο ναυτικός στόλος, ο πολεμικός χαρακτήρας, ο θρησκευτικός φανατισμός, η πυρίτιδα, το πυροβόλο όπλο, η ισχυρή προσωπικότητα (Πελοπίδας, Μέγας Ναπολέων), ο πόλεμος-αστραπή (Φίλιππος), ο ορμητικός πόλεμος (Μέγας Αλέξανδρος), οι συμμαχίες, ο μιλιταρισμός, η πολεμική τεχνολογία (ατομικά όπλα κλπ.), η στρατιωτική πειθαρχία, η αυτοθυσία κ.ά.

Ήδη αυτά που απαριθμήσαμε εδώ είναι αρκετά για να μας

δώσουν μια αξιόπιστη βάση παρατηρήσεων. Και το πρώτο που πράγματι παρατηρούμε είναι ότι το καθένα ξεχωριστά από τα στοιχεία αυτά "δένεται" με την εποχή του και τις συνθήκες της -και βέβαια και με τη Δύναμη που το ή χάριν της οποίας ενεργοποιήθηκε.

Η σπαρτιατική φάλαγγα π.χ. ήταν μια "επινόηση" (ή ευρύτερα "κατάκτηση") των Σπαρτιατών, οι οποίοι βάζοντας τους οπλίτες τους την ώρα της μάχης κατά τον δικό τους ειδικό τρόπο, γινόταν αήττητοι. Τη σπαρτιατική όμως ανέτρεψε η θηβαϊκή φάλαγγα, που ήταν μια "νεώτερη" επινόηση (μια "νεώτερη κατάκτηση") "ανατρεπτική" για την προϋπάρχουσα σπαρτιατική φάλαγγα.

Αυτή τη φάλαγγα (τη λεγόμενη "λοξή φάλαγγα" των Θηβών) την ανέτρεψε όμως η μακεδονική, που ήταν πιο "νεώτερη" και προφανώς πιο αποτελεσματική. Έτσι βλέπουμε ότι μία φάλαγγα "ανέτρεπε" την άλλη, καλύπτοντας ένα νέο κάθε φορά πολεμικό "κενό" - ή αλλοιώς: κάθε φάλαγγα καθώς σχηματιζόταν, "ανακάλυπτε" και φυσικά ικανοποιούσε μια νέα (ακριβέστερα: μια άλλη) πολεμική δυνατότητα - ακριβώς δηλαδή ένα άλλο "κενό" στην πολεμική τέχνη της εποχής της, άλλοτε χρονολογικά "νεώτερο", άλλοτε όχι.

Με τον ίδιο τρόπο αν πάρουμε και εξετάσουμε και τα άλλα στοιχεία οικοδομήματος της στρατιωτικής δύναμης που απαριθμήσαμε πιο πάνω, θα διαπιστώσουμε άνετα ότι το καθένα τους κάλυπτε κάποιο "δικό" του πολεμικό "κενό". Η ισχυρή προσωπικότητα π.χ. του Μεγάλου Ναπολέοντα κάλυπτε τη δυνατότητα που προσδίνει στην πολεμική αποτελεσματικότητα ένας ικανός στρατηλάτης, ο θρησκευτικός φανατισμός παρομοίως, η πυρίτιδα και το πυροβόλο όπλο το ίδιο κ.ο.κ.

Το γενικό συμπέρασμα επομένως είναι ότι κάθε στοιχείο οικοδομήματος της στρατιωτικής δύναμης ενσαρκώνει μια δική του πολεμική δυνατότητα και (πράγμα ταυτόσημο) καλύπτει ένα δικό του πολεμικό "κενό". Κι αν θελήσουμε τώρα να

επεκτείνουμε την ανάλυση και στα άλλα στοιχεία στέγης και τις ομάδες τους, εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε τότε πως όλα τα στοιχεία οικοδομήματος όλων των στοιχείων στέγης αντιπροσωπεύουν κάποια δική τους ξεχωριστή για το καθένα δυνατότητα ή κενό.

γ) Το επιχειρηματικό κενό της αγοράς

Αν διακόψουμε προς στιγμή την ανάλυσή μας και κάνουμε ένα άλμα προς την Αγορά της οικονομίας (δηλ. προς την οικονομική αγορά, όπως λέγεται κοινά), θα διαπιστώσουμε ότι σ' αυτήν δρουν από τη μια μεριά τα λεγόμενα "νοικοκυριά" και από την άλλη οι επιχειρήσεις. Αυτές οι επιχειρήσεις -το ξέρουν δα αυτό και οι πρωτοετείς φοιτητές των οικονομικών σχολών- για να υπάρχουν, ενσαρκώνουν προφανώς κάποια "δική" τους επιχειρηματική δυνατότητα και (tautologώντας, όπως και πιο πριν) καλύπτουν ένα "δικό" τους επιχειρηματικό κενό -ένα κενό της αγοράς, όπως λέγεται κι αλλοιώς - γιατί σε αντίθετη περίπτωση (αν δεν κάλυπταν δηλ. κάποιο κενό) δεν θα υπήρχαν ή θα κλείνανε.

Αντίστροφα ιδωμένο το παραπάνω: Για να δημιουργηθεί μια επιχείρηση στην αγορά, πρέπει να ενσαρκώσει κάποια δική της δυνατότητα ή, αλλοιώς, να εκμεταλλευθεί κάποια δυνατότητα της αγοράς ή να ανακαλύψει κάποιο κενό της και να το καλύψει. Αυτές οι τρεις διαπιστώσεις είναι ταυτόσημες, γιατί λένε το ίδιο πράγμα με τρεις διαφορετικές φραστικές διατυπώσεις. Λένε δηλαδή ότι στην Αγορά υπάρχουν "κενά" που καλύπτονται από τις επιχειρήσεις.

Αν επιχειρήσουμε τώρα να διασπάσουμε την απλή οικονομική Αγορά στις επιμέρους μορφές της (πράγμα άλλωστε που κάνει η οικονομική επιστήμη), θα δούμε αμέσως ότι έχουμε την αγορά κατά κλάδους. Αυτοί δεν είναι τίποτε άλλο παρά οι διάφοροι επιχειρηματικοί κλάδοι, όπως π.χ. ο βιομη-

χανικός κλπ. Αν θέσουμε κάτω από το μικροσκόπιο τώρα μόνο ένα κλάδο, τυχαία, οποιοδήποτε, θα δούμε άνετα ότι είναι διάσπαρτος από κενά που καλύπτονται από τις αντίστοιχες επιχειρήσεις. Άλλες από αυτές τις επιχειρήσεις όμως είναι μικρές και αδύναμες, άλλες μεσαίου μεγέθους, άλλες μεγάλες και άλλες ή μία μόνο και μοναδική είναι η δυνατότερη και βρίσκεται επί κεφαλής του κλάδου.

Ήδη όμως μ' αυτή τη συνοπτική ανάλυση δεν κάναμε τίποτε άλλο, παρά να περιγράψουμε ένα μικροσκοπικό "φίδι" που διατρέχει τον αντίστοιχο κλάδο. Είναι το κλαδικό φίδι της αγοράς. Και δεδομένου ότι η αγορά είναι διάσπαρτη από κλάδους, διατρέχεται και αυτή ως σύνολο από αντίστοιχα "κλαδικά φίδια", τα οποία έχουν στην κεφαλή τους την ή τις δεσπόζουσες επιχειρήσεις του κλάδου, στον "λαιμό" τις αμέσως κατώτερες, στην "κοιλιά" τις μεσαίες και στην ουρά του φιδιού τις μικρές.

Αφού λοιπόν στην Αγορά και ευρύτερα στην Οικονομία υπάρχουν κενά που καλύπτονται, επιχειρήσεις που εξελίσσονται σε "Μεγάλες" και "φίδια" που αργοσέρνονται, γιατί να μην υπάρχουν και στο ευρύτερο πεδίο - την Κοινωνία - αντίστοιχα "κενά", αντίστοιχες "Μεγάλες" επιχειρήσεις (τώρα: Δυνάμεις) και παρόμοια "φίδια" - "πολιτιστικά" ακριβώς "φίδια";

11. Το κοινωνικό κενό

a) Οι επιμέρους κουλτούρες

Φαίνεται ότι αυτό που συμβαίνει στο στενό οικονομικό πεδίο δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία μικρογραφία αυτού που συμβαίνει στο ευρύτερο κοινωνικό. Οι ομοιότητες που διαπιστώνουμε είναι αξιόπιστες για ένα τέτοιο συμπέρασμα. Αυτό

το βλέπουμε καθαρά αν ξαναγυρίσουμε στην αρχική μας ανάλυση γύρω από τα στοιχεία στέγης του "Πολιτιστικού φιδιού" και τα στοιχεία οικοδομήματός του.

Πράγματι το στοιχείο στέγης της στρατιωτικής δυνάμεως, που είδαμε πιο πάνω κάπως αναλυτικά, μας δίνει στον στρατιωτικό (πολεμικό πιο ακριβέστερα) τομέα ένα αντίστοιχο "φίδι"- ακριβώς το πολεμικό "φίδι". Σε κάθε ιστορική στιγμή υπάρχει ένα τέτοιο "φίδι" με τα / ή το ισχυρότερο πολεμικό- στρατιωτικό κράτος επικεφαλής και τα υπόλοιπα να συνωστίζονται στο λαιμό του, στην κοιλιά ή στην ουρά του. Λέμε τότε - κατά την παραδοχή που κάναμε στην εισαγωγή - ότι το καθένα από τα κράτη αυτά καλλιεργεί ή διαθέτει την "πολεμική κουλτούρα" του. Και βέβαια από αυτά το ισχυρότερο διαθέτει την ισχυρότερη πολεμική κουλτούρα, γι' αυτό και βρίσκεται επί κεφαλής.

Το ίδιο συμβαίνει και με την "οικονομική κουλτούρα" κατά την ίδια συμβατική παραδοχή που κάναμε στην εισαγωγή. Το ισχυρότερο (ή σε διπή και πολυ-διάσπαση), τα ισχυρότερα κράτη καταλαμβάνουν το κεφάλι και τα υπόλοιπα τον κορμό του (εδώ "οικονομικού") φιδιού. Το καθένα τους όμως διαθέτει την ισχυρή ή αδύνατη οικονομική του κουλτούρα.

Έτσι εξελικτικά προσδιορίζουμε ακόμα την πνευματική (τη στενά πολιτιστική) και την πολιτική επίσης κουλτούρα των κρατών, με τα ισχυρότερα πάντα επί κεφαλής του "πνευματικού" και "πολιτικού" αντίστοιχα "φιδιού".

Όλα μαζί επομένως τα τέσσερα αυτά επί μέρους "φίδια" αποτελούν συνολικά το γνωστό μας, γενικό "Πολιτιστικό φίδι" που συμπυκνώνει στον κορμό του συνεκτικά τις τέσσερις επί μέρους "κουλτούρες": Οικονομική, πολιτική, στρατιωτική, πνευματική. Μάλιστα είδαμε ότι συμπυκνώνει αυτές μόνο (ή ακριβώς) τις τέσσερις κουλτούρες, διότι κατά σταθερή παρατήρηση οι ως τώρα εμφανισθείσες "Μεγάλες Δυνάμεις" διέθεταν λίγο ή πολύ αυτές τις τέσσερις μορφές κουλτούρας με

τις εξαιρέσεις που είδαμε στα οικεία κεφάλαια. Αυτές τις τέσσερις μορφές κουλτούρας τις προσδιορίσαμε μάλιστα ως "στοιχεία στέγης".

Πώς δημιουργούνται λοιπόν τα στοιχεία στέγης;

β) Τα διάσπαρτα κοινωνικά κενά

Τα στοιχεία στέγης δημιουργούνται από τα απειράριθμα "κοινωνικά κενά" που βρίσκονται διάσπαρτα στον κοινωνικό κορμό, στην κοινωνία - ή αλλοιώς (για ν' ακολουθήσουμε μια παράλληλη ορολογία με την οικονομική) στο κοινωνικό γίγνεσθαι κατά παραλληλία με το οικονομικό γίγνεσθαι της Αγοράς.

Όπως είναι ευκολονόητο τα τέσσερα στοιχεία στέγης ενεργοποιούνται στα αντίστοιχα "γίγνεσθαι" του τομέα τους, ήτοι η οικονομική δύναμη στο οικονομικό γίγνεσθαι, η στρατιωτική στο πολεμικό γίγνεσθαι, η πολιτική στο πολιτικό γίγνεσθαι και η πνευματική τέλος στο πνευματικό γίγνεσθαι. Μέσα σ' αυτά τα τέσσερα πεδία "γίγνεσθαι" αναφύονται τα κατάλληλα στοιχεία οικοδομήματος κάθε φορά και δίνουν τελικά στο δικό τους στοιχείο στέγης τον απαιτούμενο δυναμισμό. Έτσι η "νέα" μετατόπιση της κεφαλής του φιδιού είναι κατόπιν "εύκολη".

Συνολικά λοιπόν κάποιο "κοινωνικό" κενό καλύπτει μια Μεγάλη Δύναμη για να γίνει πράγματι μεγάλη. Κάποιο ή κάποια. Κι αυτά τα κενά (ή το κενό) θα βρίσκονται φυσιολογικά σε μία ή περισσότερες από τις τέσσερις επί μέρους "κουλτούρες". Έτσι π.χ. η ιστορική προσωπικότητα του Μεγάλου Ναπολέοντα τοποθετείται (ως στοιχείο οικοδομήματος) στην πολεμική κουλτούρα, οι αποικίες ως στοιχείο οικοδομήματος στην οικονομική κουλτούρα, οι επιστήμες στην πνευματική και οι συμμαχίες στην πολιτική.

Το ότι πράγματι καλύπτουν ένα κενό τα στοιχεία οικοδο-

μήματος και μάλιστα της "συγγενικής" τους κουλτούρας - δηλ. του δικού τους στοιχείου στέγης-, αυτό είναι εύκολο να εννοηθεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ είναι τα ελληνιστικά κράτη που διαδέχτηκαν την αυτοκρατορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Αυτά καλύφανε πράγματι ένα "κοινωνικό" (ειδικότερα πολιτικό-πολιτειακό) κενό, αυτό του εκτεταμένου σε μέγεθος κράτους, σε αντίθεση προς τις μικρές σε μέγεθος πόλεις-κράτη της κυρίως Ελλάδος, οι οποίες ακριβώς γι' αυτό τον λόγο- επειδή, με άλλη διατύπωση, το κενό που καλύπτανε αυτές είχε ξεπεραστεί από τη φορά των πραγμάτων - εκμηδενίστηκαν ή απορροφήθηκαν από τα κράτη αυτά.

'Έχουμε λοιπόν εδώ το εκτεταμένο σε μέγεθος κράτος ως "κοινωνικό κενό", που το καλύπτουν τα ελληνιστικά κράτη, και το μικρό μέγεθος, που το κάλυπταν οι πόλεις-κράτη της κυρίως Ελλάδος και που ξεπεράστηκε από τα πράγματα, σημαίνοντας έτσι και τον αφανισμό των φορέων τους.

Παρόμοιο "κοινωνικό" (τώρα οικονομικό) κενό υπήρξαν και οι αποικίες των Πορτογάλων, των Ισπανών και των Άγγλων στην Ευρώπη, που ως στοιχεία οικοδομήματος δώσανε στα κράτη αυτά οικονομική δύναμη. Η εξαθλίωση των εμπολέμων κρατών κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ήταν το "κοινωνικό κενό" που καλύφανε οι Η.Π.Α. για να ανέλθουν στην κορυφή. Γενικότερα, αν προσέξουμε τα στοιχεία οικοδομήματος και το αντίστοιχο κοινωνικό κενό που καλύπτουν, θα διαπιστώσουμε ότι στοιχείο και κενό συχνά αλληλοενσαρκώνονται (π.χ. οι αποικίες που προαναφέραμε αποτελούν ταυτόχρονα κενό και στοιχείο) ή το ένα είναι αντανάκλαση του άλλου-όπως η εξαθλίωση με τον πόλεμο που την προκαλεί.

Το κοινωνικό κενό είναι άλλοτε ευδιάκριτο (όπως π.χ. οι αποικίες που προαναφέραμε) και άλλοτε δυσδιάκριτο, έστω και εκ των υστέρων. Ως παράδειγμα αναφέρουμε εδώ και πάλι την εξαθλίωση του β' παγκόσμιου πολέμου που συχνά αγνοείται από τους μελετητές και μπαίνει στη θέση της π.χ. το απόλεμο της Αμερικής (εννοείται εδώ του αμερικάνικου

γεωγραφικού χώρου), τα έσοδα από την πολεμική της βιομηχανία, τα ευρωδολλάρια κλπ. Όλα αυτά όμως δεν είναι αυτόνομα στοιχεία οικοδομήματος, αλλά έχουν ως κοινό υπόβαθρο την εξαθλίωση του πολέμου.

Έτσι συχνά την επιστημονική έρευνα την ξεγελάει το δυσδιάκριτο του κοινωνικού κενού και την εκτρέπει σε λάθος αναζητήσεις. Κυρίως μάλιστα δε σε λάθος συμπεράσματα και ανεδαφικές "προφητείες". Έτσι π.χ. πολλοί πιστεύουν σήμερα (και προφητεύουν) ότι η Ιαπωνία είναι πιθανόν η αυριανή Μεγάλη Δύναμη που θα διαδεχθεί την Αμερική, επειδή είναι μια ισχυρή οικονομικά (και ανερχόμενη ως τέτοια) χώρα. Τίποτε ωστόσο δεν πείθει για ένα τέτοιο συμπέρασμα που κρίνεται τουλάχιστον ως πρόωρο. Διότι το κενό που κάλυψε αρχικά η Αμερική και το μετέτρεψε στο μεταξύ διάστημα σε καθεστηκούσα τάξη, δεν διαφαίνεται στην περίπτωση της Ιαπωνίας- όχι αναγκαστικά ως πολεμική εξαθλίωση, αλλά σε μία οποιαδήποτε αμερικανική εξαθλίωση. Κι ούτε άλλως τε κάποιο άλλο (ιδίως τεχνολογικό) κενό τείνει να καλύψει η χώρα αυτή, που δεν θα μπορούσε να καλύψει η Αμερική. Το ιαπωνικό προβάδισμα εδώ είναι μάλλον προβάδισμα σημείων και όχι εξουσίας. Με άλλα λόγια, η Ιαπωνία μπορεί να πάρει μια καλή θέση στο λαιμό του φιδιού. Δύσκολα όμως στην κεφαλή του.

12. Σε αναζήτηση ενός κενού

a) Το επιχειρηματικό ένστικτο

Από όσα είπαμε ως τώρα φαίνεται να σχηματίζεται η εντύπωση ότι μια φιλόδοξη χώρα δεν έχει να κάνει τίποτε άλλο, παρά να μελετήσει τα ευρύτερα κοινωνικά δεδομένα της εποχής της και να ριχτεί στην αναζήτηση ενός "κοινωνικού κενού" και μόλις το βρει, να το "καλύψει" και να γίνει αυτή η Μεγάλη Δύναμη.

Αυτό είναι ουσιαστικά λάθος και μόνο επιφανειακά έχει μια επίφαση λογικότητος. Αυτό θα το καταλάβουμε καλύτερα, αν ξαναγυρίσουμε στην οικονομική αγορά και παρακολουθήσουμε προσεκτικά τον επιχειρηματία, όταν αναζητάει ένα "κενό" για ν' αναπτύξει την επιχειρηματική του δραστηριότητα. Πώς συμπεριφέρεται στην περίπτωση αυτή;

Ασφαλώς όχι σαν ένα λαγωνικό που οσφραίνεται την ατμόσφαιρα για ν' ανακαλύψει το θήραμά του. Αντίθετα μάλιστα, στην αναζήτηση ενός "κενού" χρησιμοποιεί δύο όπλα ή εργαλεία· το ένα αυτόνομο και ενδογενές και το άλλο επίκτητο. Το πρώτο είναι το γνωστό μας "επιχειρηματικό ένστικτο" και το δεύτερο η επιστήμη και ειδικότερα η επιστήμη της Διοίκησης των επιχειρήσεων. Ακόμα πιο ειδικότερα ίσως το μάρκετινγκ. Ας σταθούμε στο πρώτο.

Τι σημαίνει "επιχειρηματικό ένστικτο"; Έτσι όπως είναι διατυπωμένος ο όρος, δίνει επιφανειακά την εικόνα μιας μυστηριώδους ικανότητος του ατόμου (που το διαθέτει), να "οσφραίνεται" ένα επιχειρηματικό κενό και αμέσως να ορμάει κατεπάνω του και να το καλύπτει! Τα πράγματα δεν είναι ακριβώς έτσι. Το επιχειρηματικό ένστικτο - αν το προσέξουμε στην ουσιαστική του υπόσταση - δεν είναι μια ανεξήγητη ("ταλαντούχα") παρόρμηση ενός ατόμου ή μια αυθόρμητη όσφρηση ότι εδώ υπάρχει ένα "κενό", αλλά μια αίσθηση του ατόμου, ένα συναίσθημα, ότι "εδώ", στο σημείο "αυτό" της αγοράς υπάρχει μια επιχειρηματική δυνατότητα που μπορεί να την ασκήσει επιτυχώς το ίδιο.

Το ένστικτο όμως, επειδή είναι συχνά περισσότερο αυθορμητισμός και λιγότερο ορθολογισμός, πολλές φορές αποτυχαίνει. Με άλλα λόγια, η επιχειρηματική δραστηριότητα που προσπαθεί να στήσει ο επιχειρηματίας δεν κατευοδώνεται. Έτσι για να έχει καλύτερες προοπτικές επιτυχίας πρέπει το "ένστικτο" (ή μάλλον ο αυθορμητισμός του) να συμπληρωθεί από την επιστήμη και πιο σωστότερα από τον ορθολογισμό της. Αυθορμητισμός λοιπόν του "ένστικτου" και ορθολογισμός

της επιστήμης είναι τα δύο εργαλεία με τα οποία ο επιχειρηματίας αναζητάει ένα κενό - ή με το ένα από αυτά, αν του "αρέσει".

Εξ άλλου και το "επιχειρηματικό κενό" της αγοράς έχει μια αντίστοιχη οριοθέτηση στην ουσιαστική του υπόσταση. Επιφανειακά με το "κενό" μπορεί να φανταστεί κανείς ένα "ακάλυπτο" μέρος, μια "οπή", μια "τρύπα" (ένα "κενό" ακριβώς), που παρουσιάζει η επιχειρηματική δραστηριότητα ενός κλάδου - "τρύπα", την οποία το "ένστικτο" του επιχειρηματία την "ανακαλύπτει" και την "καταλαμβάνει". Αυτό είναι λάθος. Γιατί μόνο επιφανειακά είναι έτοι τα πράγματα και από εκεί παρασυρόμενοι χάριν της παραστατικότητος και της καλύτερης κατανοήσεως το ονομάζουμε "κενό".

Στην πραγματικότητα πρόκειται εδώ όχι για ένα "ακάλυπτο" μέρος, αλλά για μια κυριολεκτικά ακάλυπτη επιχειρηματική δραστηριότητα, που με το ένστικτο του ο επιχειρηματίας πιστεύει ότι μπορεί να την ασκήσει αυτός. Δεν υπάρχουν λοιπόν στη συνολική επιχειρηματική δραστηριότητα (ενός κλάδου ας πούμε) "τρύπες", μέσα από τις οποίες μπορείς να δεις τι κρύβεται από πίσω, αλλά τμήματα αυτής της συνολικής δραστηριότητας, που δεν ασκούνται από κανένα επιχειρηματία και που προσφέρονται προς άσκηση σ' όποιον έχει το "ένστικτο" να τις "ανακαλύψει".

Συνοπτικά λοιπόν έχουμε εδώ την επιχειρηματική δραστηριότητα (το "κενό") της Αγοράς, που δεν την ασκεί ακόμα κανένας, και το επιχειρηματικό ένστικτο, που δεν "δείχνει" στον επιχειρηματία τη δραστηριότητα αυτή, αλλά που του δίνει τη βεβαιότητα ότι αυτός θα την ασκήσει με επιτυχία.

β) Η προϋπαρξη του κενού

Τον αυθορμητισμό του ενστίκτου και τον ορθολογισμό της επιστήμης - ή απλά το ένστικτο και την επιστήμη - ο επιχει-

ρηματίας μπορεί να τα επηρεάσει, να τα χαλιναγωγήσει. Υπάρχει κι ένα τρίτο στοιχείο όμως στην όλη υπόθεση, που μάλιστα είναι έξω από τις δικές του δυνατότητες. Αυτό είναι το "δοσμένο", η "δημιουργία" μιας επιχειρηματικής δυνατότητος - δηλ. το "κενό". Διότι για να υπάρξει ένα "κενό", δεν μπορεί να δημιουργηθεί από τον ίδιο (τον μεμονωμένο) επιχειρηματία, παρά ίσως, τώρα με τους κανόνες του μάρκετινγκ και του μάνατζμεντ, σε πολύ μικρό βαθμό.

Πρέπει να προσέξουμε το σημείο αυτό, γιατί μας δίνει το κλειδί για αξιόπιστα συμπεράσματα. Ένας καλός μάνατζερ δεν είναι καλός γιατί δημιούργησε ένα κενό - μια επιχειρηματική δραστηριότητα - έτσι, αυτόματα, από το μηδέν, αλλά γιατί "βρήκε" μια τέτοια δραστηριότητα ("εν υπνώσει" - σε προϋπαρξη δηλαδή) και την άσκησε με επιτυχία. Δυνατότητες να τη δημιουργήσει ο ίδιος αυτόνομα, γηγενώς, δεν έχει, παρά μόνο περιορισμένες. Και μάλιστα κι αυτές οι λίγες δυνατότητες (που του παρέχουν κυρίως οι κανόνες ενός καλού μάνατζμεντ και λιγότερο το επιχειρηματικό ένστικτο) δεν δημιουργούν, παρά μόνο "επιφανειακά" τέτοιες δυνατότητες.

Το σύνθημα δηλαδή ενός καλού μάνατζερ, που λέει: "Μην περιμένεις τον πελάτη να σου πει τι ανάγκες έχει, αλλά δημιούργησέ του εσύ τις ανάγκες του", δεν οδηγεί παρά μόνο επιφανειακά και κατ' επίφαση σε νέες δραστηριότητες ("ανάγκες"). Στην πραγματικότητα έχεις εσύ την επιχειρηματική ικανότητα να ικανοποιήσεις μια "νέα" ανάγκη των πελατών σου και τους την ικανοποιείς με τη μορφή του αντίστοιχου προϊόντος. Η "ανάγκη", επί παραδείγματι, να αλλάζεις το πρόγραμμα στην τηλεόραση μ' ένα τηλεκοντρόλ, χωρίς να σηκώνεσαι από την πολυθρόνα σου, (προ-)υπήρχε από την αρχή, όταν ακόμη οι τηλεοράσεις ήταν ασπρόμαυρες και τις χειρίζοσσουν με τα κουμπιά.

Εκείνο που δεν (προ-)υπήρχε ήταν η (τεχνολογική εδώ) δυνατότητα να ικανοποιήσεις αυτή την ανάγκη μ' ένα τηλεκοντρόλ. Το είπαμε άλλωστε λίγο πιο πάνω: Η επιχειρηματική

δραστηριότητα (προ-)υπάρχει, είναι "δοσμένη" και απλώς το επιχειρηματικό ένστικτο (ή η επιστήμη) την "ανακαλύπτει", με την έννοια όχι ότι την βρίσκει να εφησυχάζει κάπου σ' ένα σημείο του κλάδου, αλλά ότι εσύ μπορείς να την ασκήσεις επιτυχώς. Έτσι - για να επανέλθουμε στις τηλεοράσεις-, όταν η τεχνολογία κατασκεύασε το τηλεκοντρόλ, φαίνεται επιφανειακά ότι "κατασκεύασε" και μια νέα ανάγκη, μια νέα επιχειρηματική δραστηριότητα, ενώ στην πραγματικότητα εκείνο που κατασκεύασε ήταν η ικανότητα να ασκηθεί κι αυτή η επιχειρηματική δραστηριότητα - ή αλλοιώς: να καλυφθεί κι αυτό το "κενό" της Αγοράς από κάποιον επιχειρηματία.

γ) Η δημιουργία του κενού

Αφού λοιπόν ένα "επιχειρηματικό κενό" προϋπάρχει, τι το δημιουργεί; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι δύσκολη, αλλά είναι πολύπλευρη. Μονοσήμαντα θα μπορούσαμε να πούμε ότι ένα επιχειρηματικό κενό δημιουργείται από την αέναντι μετακίνηση του οικονομικού γίγνεσθαι, από τη συνεχή μεταλλαγή της Αγοράς. Το δύσκολο είναι να προσδιορίσουμε με πληρότητα (όχι ακριβώς με ακρίβεια) τους λόγους αυτής της αέναντι μετακίνησης, της συνεχούς μεταλλαγής. Εδώ επιδρούν πολλοί παράγοντες, απίθανα περιπεπλεγμένοι μεταξύ τους, δυσδιάκριτοι, συχνά αδιόρατοι και ασύνδετοι με τα κενά που δημιουργούν, με μια λέξη παράγοντες μη εύκολα προσδιορίζόμενοι με πληρότητα.

Αυτό θα το καταλάβουμε καλύτερα αν πάρουμε ως παράδειγμα την ενδυμασία. Ποιος δημιούργησε αυτή την ανάγκη-και-άρα και την αντίστοιχη επιχειρηματική δραστηριότητα, δηλαδή το υπό αναζήτηση "κενό"; Ασφαλώς το κρύο, η ζέστη και γενικότερα ο (εδώ φυσικός) παράγων που λέγεται συνθήκες περιβάλλοντος. Αυτό φαίνεται καθαρά π.χ. στις γούνες της Σιβηρίας ή στα κοντομάνικα πουκάμισα των ζεστών χω-

ρών. Αλλά όμως η ενδυμασία έχει ένα σωρό παραλλαγές. Ποιος τις δημιούργησε αυτές; Ο ίδιος φυσικός παράγων, ένας άλλος ή τι;

Αν πάρουμε μερικές χαρακτηριστικές παραλλαγές της ενδυμασίας, θα δούμε ότι οι παράγοντες που τις δημιούργησαν είναι πολυποίκιλοι. Οι τοπικές ενδυμασίες π.χ. κάθε περιοχής οφείλονται στις μη εύκολα προσδιοριζόμενες "ενδυματολογικές συνήθειες" της περιοχής (π.χ. προτιμήσεις, δυνατότητες, γούστα, κλίμα, θρησκεία, χαρακτήρας, ήθη, έθιμα κλπ.)· η τεράστια ποικιλία των σημερινών υποδημάτων οφείλεται στην τεχνολογία, το φόρεμα που σκεπάζει το στήθος της γυναικας το επέβαλλε ασφαλώς η κοινωνική ηθική· και ασφαλώς η μεταλλαγή αυτής της ίδιας της ηθικής επέβαλλε με τη σειρά πρώτα το ολόσωμο μαγιώ μπάνιου στην εποχή των παπούδων μας, μετά το ελαφρότερο, πιο αργότερα το ακόμα πιο ελαφρό και σήμερα το εντελώς αποκαλυπτικό.

Το "τσαντόρ" αντίστροφα (είδος μαντηλιού), με το οποίο οι γυναίκες των ισλαμικών χωρών καλύπτουν σχεδόν ολόκληρο το πρόσωπό τους, το επέβαλλε η θρησκευτική και εθιμική δεοντολογία, τα διάφορα γυναικεία καπέλλα η μόδα, τα διάφορα ανδρικά οι συνήθειες της εποχής, ταυτόσημες κι αυτές σε μεγάλο βαθμό με τη μόδα, την ομοιόμορφη στρατιωτική στολή η πολεμική δεοντολογία, τους κοθόρνους (είδος σανδαλιών) των αρχαίων Ελλήνων οι παραγωγικές δυνατότητες, τα σημερινά άρβυλα αντίστροφα των στρατιωτών οι επιχειρησιακές και εκπαιδευτικές ανάγκες, τα ποικίλα φορέματα η ανθρώπινη ματαιοδοξία και πάει λέγοντας.

Θα ήταν ανώφελο να συνεχίσουμε αυτή την απαρίθμηση, γιατί δεν θα βρούμε τελικά άκρη. Όπως είπαμε και στην αρχή, εύκολο είναι να προσδιορίζουμε κάθε φορά τον παράγοντα δημιουργίας ενός κενού, δύσκολο όμως είναι να απαριθμηθεί με πληρότητα η ποικιλία των παραγόντων αυτών. Άλλα το κρίσιμο σημείο δεν είναι αυτό. Το κρίσιμο σημείο είναι ότι το οικονομικό γίγνεσθαι παραλλάσσει συνεχώς, μετακινείται,

"αναδιαμορφώνεται" και πάνω στην "αναδιαμόρφωση" αυτή "προτείνει" συνεχώς νέα επιχειρηματικά κενά, νέες επιχειρηματικές δυνατότητες.

Στην πραγματικότητα μάλιστα δεν τα προτείνει ακριβώς "νέα". Όλες οι ανάγκες ενυπάρχουν στην ανθρώπινη φύση. Το οικονομικό γίγνεσθαι στη μεταλλαγή του απλώς "αποκαλύπτει" αυτές τις ανάγκες (άλλοτε τη μία, άλλοτε την άλλη) και κάνει σε τελευταία ανάλυση τα επιχειρηματικά κενά "εκμεταλλεύσιμα". Επί παραδείγματι, ο άνθρωπος είχε ανάγκη από ένα τηλεκοντρόλ, ακόμα και πριν βγει η τηλεόραση· έπρεπε όμως να "αποκαλυφθεί" αυτή πρώτα και μετά αυτό. Μόλις τώρα το αιώνια μεταλλασσόμενο "γίγνεσθαι" της Αγοράς το "αποκάλυψε" χάριν του τεχνολογικού (εδώ) παράγοντα. Θα μπορούσε και να μη το αποκαλύψει ποτέ, να μην είχε βρεθεί ούτε η τηλεόραση. Υπάρχουν άπειρες "ανάγκες", που το οικονομικό γίγνεσθαι δεν "αποκάλυψε" ακόμα.

δ) Η σύμπτωση κενού και Δυνάμεως

Ακόμα πιο κρίσιμο σημείο στη διερεύνηση του προβλήματός μας είναι εν τούτοις κάτι άλλο: Η σύμπτωση του κενού Α' με τον επιχειρηματία Χ. Πράγματι. Ποιος φέρνει τα πράγματα έτσι, ώστε το Α' κενό να συμπέσει με τον Χ επιχειρηματία και όχι με τον Ψ; Και για να περάσουμε στη δημιουργία των μεγάλων Δυνάμεων - γιατί, όπως είναι φανερό, η παραλληλότητα εδώ είναι εντελώς φανερή-, ποιος φέρνει τα πράγματα έτσι, ώστε το Α "κοινωνικό κενό", που δημιουργεί το "κοινωνικό γίγνεσθαι" στην αέναη μεταλλαγή του, να "συμπίπτει" με τη Χ χώρα (που γίνεται έτσι "μεγάλη") και όχι με την Ψ; Μήπως η "αξιοσύνη" της μιας και η "αναξιότητα" της άλλης; Όχι βέβαια.

'Ενας Πέρσης π.χ. επιχειρηματίας, που γίνεται "μέγας και τρανός", σε σύγκριση με έναν Φιλανδό που βιολοδέρνει στη

μικρή του βιοτεχνία, δεν έγινε επειδή είναι πιο "άξος" από τον άλλο, αλλά επειδή το γίγνεσθαι της Αγοράς, στη μεταλλαγή του από κάποια απροσδιόριστη και ανεξέλεγκτη "σύμπτωση" (ηθικής επιταγής εδώ), αποκάλυψε κάποια χρονική στιγμή σ' αυτόν και όχι στον άλλο την αναγκαιότητα του τσαντόρ. Και ασφαλώς γι' αυτή τη σύμπτωση, κατά την οποία το τσαντόρ δεν ενσαρκώθηκε σε κάποιο φιλανδικό κενό, αλλά περσικό, δεν ευθύνεται βέβαια ο συμπαθής Φιλανδός μικροβιοτέχνης. Δεν φταίει σε τίποτε, αν το γίγνεσθαι στην αιώνια μεταλλαγή του δεν τον ευνόησε. Ίσως τον ευνοήσει μελλοντικά με ένα άλλο κενό, ίσως όμως και όχι.

Γεγονός είναι ότι η ικανότητα του ενός ή του άλλου δεν παίζει εδώ σχεδόν κανένα ρόλο. Αυτή είναι χρήσιμη κυρίως για τη μετέπειτα καλή διαχείριση του κενού, αφού όμως αυτό πρώτα καλυφθεί από τον επιχειρηματία. Η αρχική σύμπτωση όμως Α προς Χ είναι έξω από ικανότητες - δηλαδή έξω από επιχειρηματικά ένστικτα και επιστημονικούς ορθολογισμούς. Είναι κατά κύριο λόγο ένα καπρίτσιο της τύχης που επιδρά ανεξέλεγκτα πάνω στη μεταλλαγή του "γίγνεσθαι" της Αγοράς.

Αν επικεντρώσουμε λοιπόν την παρατήρησή μας πάνω στη δημιουργία μιας "Μεγάλης Δυνάμεως", τότε εκείνο που διαπιστώνουμε ως βάση της δημιουργίας αυτής είναι η σύμπτωση Κενού - Δυνάμεως. Η σύμπτωση αυτή είναι "ανεξέλεγκτη" αρχικά από τη "Δύναμη". Ακόμα περισσότερο μάλιστα: Η δημιουργία του Ψ-κενού είναι στον ίδιο βαθμό ανεξέλεγκτη από τη Χ-Δύναμη. Το μόνο που δείχνει στο σημείο αυτό η ιστορική παρατήρηση είναι η (προ-)ύπαρξη ετοιμότητας στη Χ-Δύναμη να καλύψει το Ψ-κενό μόλις αυτό εμφανισθεί. Αυτή την ετοιμότητα (ή απλά: ικανότητα) ασφαλώς η Χ-Δύναμη την επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό.

Λέμε "σε μεγάλο βαθμό", γιατί αυτό πράγματι συμβαίνει συχνά, αλλά όχι πάντα. Όπως με τη δημιουργία των στοιχείων ανόδου και πτώσεως, έτσι κι εδώ με τη δημιουργία ενός (κοινωνικού) Ψ-κενού, με τη σύμπτωση του κενού αυτού με

τη Χ-Δύναμη και με την (προ-)ύπαρξη ικανότητας στη Δύναμη αυτή να καλύψει το δεδομένο κενό, δεν υπάρχει σταθερός κανόνας παραπήρησης. Τελικά δηλαδή τίποτε μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι δεν είναι προγραμματισμένο. Όλα (προ-) υπάρχουν, Κενό και Δυνάμεις και Δυνατότητες, αλλά η σύμπτωσή τους στο βάθος-βάθος είναι "ανεξέλεγκτη".

Από μια "ιδιοτροπία" της φύσεως το κοινωνικό γίγνεσθαι "προγραμμάτισε" για τους δικούς του λόγους και με τις δικές του, άγνωστες σε μας, νομοτέλειες την εμφάνιση της μητέρας του Μεγάλου Ναπολέοντα ή του Επαμεινώνδα των Θηβών κι έτσι οι δύο αυτοί άνδρες ανήγαγαν τις πατρίδες τους σε "Μεγάλη Δύναμη". Ίσως η ανάπτυξη ενός "Κοινωνικού Μάρκετινγκ" να αποκάλυπτε μερικούς ή τους όποιους λόγους τέτοιων προγραμματισμών, αλλά ώσπου να γίνει, αυτή η αδιαφάνεια του κοινωνικού γίγνεσθαι θα καθορίζει ανεξέλεγκτα την πορεία των ανθρωπίνων κοινωνιών.

Έτσι λοιπόν κοινωνικό κενό, σύμπτωση του κενού αυτού με τη συγκεκριμένη δύναμη, ετοιμότητα της δύναμης αυτής (δηλαδή δυνατότητα) να καλύψει το κενό αυτό και εν τέλει δημιουργία μιας μεγάλης Δυνάμεως είναι πράγματα που αναφύονται περίπου ανεξέλεγκτα μέσα από τις αέναες διεργασίες του πάντα ρευστού κοινωνικού γίγνεσθαι και πολύ λίγη σχέση έχουν με "αξιοσύνες" και "αναξιότητες" ετούτου ή εκείνου του λαού ή του κράτους. Θάλεγε κανείς αντίστροφα ότι μια μοιρολατρική επενέργεια ανεξέλεγκτων δυνάμεων καθορίζει αυτή την αξιοσύνη ή αναξιότητα ενός κράτους, παρά η δική του συνειδητή θέληση.

13. Μια συνολική αποτίμηση

a) Η μοιρολατρική πορεία των φαινομένων

Αν θελήσουμε να κάνουμε μια σύνοψη των κυριοτέρων

διαπιστώσεων που συναντήσαμε ως τώρα στην ανάλυσή μας, θα καταλήξουμε στο παρακάτω σχήμα.

Είδαμε κατ' αρχήν ότι για την άνοδο και πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων επενεργούν διάφοροι παράγοντες, προσόντα, γνωρίσματα ή ιδιότητες, που τα ονομάσαμε μονολεκτικά "στοιχεία". Τα στοιχεία αυτά χωρίζονται σε στοιχεία ανόδου, στοιχεία διατηρήσεως και στοιχεία πτώσεως μιας Δυνάμεως. Επειδή κατά κανόνα οι δύο πρώτες κατηγορίες στοιχείων (ανόδου και διατηρήσεως) συγχέονται ή ταυτίζονται στη μέγιστη πλειοψηφία τους και εν πάσῃ περιπτώσει η δεύτερη κατηγορία (διατηρήσεως) δεν έχει αξιόλογη αυτοτελή αξία στην όλη ανάλυσή μας, συγχωνεύσαμε τις δύο κατηγορίες σε μία (σε στοιχεία ανόδου) χάριν απλουστεύσεως.

Από τα στοιχεία ανόδου (και διατηρήσεως συγχωνευμένης σ' αυτά) τα τέσσερα στοιχεία (πολιτική, στρατιωτική, οικονομική και πνευματική ισχύς) είναι "Στοιχεία στέγης", διότι αποτελούν το επιστέγασμα στο όλο οικοδόμημα ισχύος μιας μεγάλης Δυνάμεως, ενώ όλα τα άλλα είναι "Στοιχεία οικοδομήματος". Αντίθετα, τα στοιχεία πτώσεως δεν έχουν την ιεράρχηση αυτή, αλλά αποτελούν μια συνολική ομάδα ως "Στοιχεία πτώσεως". Ωστόσο πρέπει να πούμε ότι παρασύρουν στη φθορά πρωτίστως τα στοιχεία στέγης και εξ αυτού την κατάρρευση της Δυνάμεως.

Η βασική διαπίστωση για τις τρεις κατηγορίες (ή δύο κατά συγχώνευση) στοιχείων είναι ότι δεν υπάρχει κανένας "προγραμματισμός" στην εμφάνιση και εξαφάνισή τους, και από την άποψη αυτή ελάχιστος μπορεί να είναι ο "έλεγχός" τους από την ανθρώπινη κοινωνία.

Κατ' επέκταση, κανόνες προσδιορισμού ενός στοιχείου κατά την εμφάνιση ή εξαφάνισή του δεν μπορούν να διατυπωθούν. Αντίθετα, μπορούν να διερευνηθούν και ν' αποτυπωθούν τέτοιοι κανόνες σχετικά με τα γνωρίσματα, τη διαφάνεια και άλλα τέτοια χαρακτηριστικά των στοιχείων αυτών.

Η εμφάνιση και εξαφάνιση ενός στοιχείου λαβαίνει χώρα στο ευρύτερο πλαίσιο του "κοινωνικού γίγνεσθαι". Η ροή αυτού του "κοινωνικού γίγνεσθαι" διαμορφώνεται από την "αδιαφανή" φορά των πραγμάτων με τη μορφή ενός "αόρατου" προγραμματισμού, δύσκολου κι αυτού να υπαχθεί σε κάποιο κοινωνικό έλεγχο.

Μέσα στην αέναη ροή του "κοινωνικού γίγνεσθαι" δημιουργούνται ακατάπαιντα διάφορα "κοινωνικά κενά" (κατ' αντίστοιχία προς το "οικονομικό γίγνεσθαι" και τα "κενά" της - οικονομικής του - αγοράς). Αυτά τα "κενά" καλύπτονται από τις ανερχόμενες Δυνάμεις με τα αντίστοιχα στοιχεία ανόδου, έτσι ώστε στο τέλος αυτές να γίνονται "μεγάλες".

Τα "κοινωνικά κενά" ενυπάρχουν σε ποικίλες και - επίσης κι εδώ πάλι - "ανεξέλεγκτες" μορφές μέσα στο "κοινωνικό γίγνεσθαι" και ενσαρκώνουν τις δυνατότητες που διαθέτει η ανθρώπινη κοινωνία για την αέναη μετεξέλιξη της.

Είναι επίσης τα "κοινωνικά κενά" διασκορπισμένα μέσα στο "κοινωνικό γίγνεσθαι" με τέτοιο "ασυνεχή" τρόπο, ώστε η σύμπτωση ενός Ψ-κενού με τη συγκεκριμένη Χ-Δύναμη να είναι σχεδόν "τυχαία" και "μοιρολατρική".

Έτσι και η όλη πορεία του "πολιτιστικού φιδιού", που ενσαρκώνει στην ανάλυσή μας ετούτη την πορεία της Δυνάμεως από το ένα κράτος στο άλλο μέσα στους αιώνες της ιστορικής πορείας της ανθρωπότητας, είναι κι αυτή σχεδόν θα λέγαμε "μοιρολατρική" και "τυχαία".

β) Τα σχήματα ανόδου και πτώσεως

Όπως είπαμε ήδη, μια χώρα γίνεται μεγάλη όταν με κάποιο ή κάποια στοιχεία της καλύψει τα αντίστοιχα κοινωνικά κενά, και αντίθετα πέφτει από το βάθρο της όταν ενεργοποιηθούν τα αντίστοιχα στοιχεία πτώσεως. Γενικά μπορούμε να διατυπώσουμε ωστόσο για την άνοδο και πτώση τα παρακάτω

γενικά σχήματα:

Για την άνοδο μιας χώρας:

1. Δημιουργία ενός κενού από τη "μοιρολατρική" φορά των πραγμάτων, όπως την προσδιορίσαμε παραπάνω. Αυτό είναι και το "βήμα" για την άνοδο μιας χώρας.

2. Το δεύτερο βήμα είναι η "ανακάλυψη" του συγκεκριμένου αυτού (ας πούμε Ψ-) κενού από τη (συγκεκριμένη επίσης) Χ-Δύναμη.

3. Το τρίτο βήμα είναι η πετυχημένη κάλυψη του από τη Δύναμη. Ακριβώς σ' αυτό εδώ το τρίτο βήμα είναι η συμβολή της συγκεκριμένης χώρας: Η κάλυψη του κενού πρέπει να είναι "πετυχημένη", διότι αλλιώς η χώρα μπορεί να προωθηθεί το πολύ-πολύ μέχρι το "λαιμό" του φιδιού.

Για την πτώση μιας Δυνάμεως τα σχήματα είναι:

1. Κακή "διαχείριση" του κενού από την εν λόγω Δύναμη. Θα λέγαμε εδώ ότι η Δύναμη εμφανίζεται ως ένας "κακός" και "ανεπαρκής" επιχειρηματίας, που οδηγεί την επιχείρησή του στην πτώση και τον μαρασμό. Αυτό, μεταφερόμενο από την οικονομική στην κοινωνική "αγορά", σημαίνει ότι η Δύναμη διαχειρίζεται έτσι το ή τα κενά που κάλυψε όταν έγινε "μεγάλη", ώστε τα στοιχεία ανόδου και σταθεροποίησής της αποδυναμώνονται και την οδηγούν τελικά στην πτώση.

2. Εξάντληση ενός κενού. Αυτή μπορεί να προκαλείται πρώτον από τη ("μοιρολατρική" κι εδώ) φορά των πραγμάτων, όπως αυτό συνέβη π.χ. με τις αποικίες, τις ανακαλύψεις, τις εφευρέσεις, την παλιωμένη τεχνολογία, την ξεπερασμένη παραγωγική ή άλλη διαδικασία (οικονομική, πνευματική, στρατιωτική, τεχνολογική κλπ.), από την εξάντληση ενός ορυκτού πλούτου κ.ο.κ. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις τα αντίστοιχα κενά "εξαντλήθηκαν", με την έννοια ότι δεν έχουν καμιά ή έχουν μηδαμινή αξία. Η εξάντληση ενός κενού μπορεί να προκληθεί επίσης και από εσωγενή, ενδογενή αιτία που αναπτύχθηκαν στον ίδιο τον κορμό της Δυνάμεως (π.χ. θάνα-

τος μιας προσωπικότητας, ηθική παρακμή, αποδυνάμωση φανατισμού κλπ.).

3. Ανακάλυψη ενός νέου κενού, πιο σημαντικότερου από το προηγούμενο, και βέβαια από τις "αντίπαλες" δυνάμεις που σιγά-σιγά παίρνουν αυτές τη θέση της πρωτοκαθεδρίας. Με άλλα λόγια, εδώ η πτώση μιας Δυνάμεως οφείλεται στο ότι μια άλλη χώρα "ανακάλυψε" και "κάλυψε" ένα νέο κοινωνικό κενό, πιο αποτελεσματικότερο, κι έτσι έγινε αυτή η "μεγάλη" δύναμη· π.χ. η σπαρτιατική φάλαγγα που ξεπεράστηκε από τη Θηβαϊκή, αυτή από τη μακεδονική Κ.Ο.Κ.

Με μια προσεκτικότερη παρατήρηση των τριών αυτών σχημάτων πτώσεως, διαπιστώνουμε ότι στο κοινωνικό γίγνεσθαι και σχετικά με την πτώση μιας Δυνάμεως συμβαίνει το ίδιο πράγμα που παρατηρείται και στο οικονομικό γίγνεσθαι με τις επιχειρήσεις. Η πτώση δηλαδή επακολουθεί έπειτα από παράλληλα αίτια. Τέλος, πρέπει να πούμε ότι από τα παραπάνω τρία σχήματα πτώσεως το πρώτο, και λιγότερο το τρίτο, ταιριάζουν μάλλον στα δεδομένα της αρχαιότητος (πόλεμοι, μετακινήσεις, υποδουλώσεις, αναζητήσεις κλπ.), ενώ το δεύτερο και το τρίτο στα δεδομένα που έχουμε μετά τη ρωμαϊκή περίοδο και ιδίως σήμερα.

γ) Η μεθοδολογική αναζήτηση των κενών

Μπορεί κανείς να δει το πρόβλημα μιας ανερχόμενης Δυνάμεως ή της δημιουργίας μιας Δυνάμεως από άποψη μεθοδολογική με δύο τρόπους. Να δει πρώτα ποια στοιχεία πρέπει να συγκεντρώνει μια Δύναμη για να γίνει «μεγάλη» και δεύτερον ποια στοιχεία κάνουν γενικά μια Δύναμη «μεγάλη». Οι δύο τρόποι δεν αποτελούν ταυτολογία, όπως εκ πρώτης όψεως φαίνεται. Διότι μια χώρα που φιλοδοξεί να γίνει μια μέρα Μεγάλη Δύναμη ή θα πρέπει να δει ποια στοιχεία δικά της μπορούν να την κάνουν μεγάλη ή θα πρέπει να ψάξει γε-

νικά στην παγκόσμια σκηνή για να βρει ποια στοιχεία έχουν τη δυνατότητα να την προωθήσουν, οπότε να τα αναπτύξει η ίδια στον περίγυρό της και να γίνει τελικά μεγάλη δύναμη.

Η διαφορά είναι εμφανής, αλλά όχι χωρίς δυσκολίες τόσο για τον ένα όσο και για τον άλλο μεθοδολογικό τρόπο. Με τον πρώτο τρόπο μια χώρα «ψάχνει» τις δικές της δυνατότητες ανόδου και αν ανάμεσα σ' αυτές βρει κάποιες που θα μπορούσαν ενδεχομένως να την προωθήσουν, τότε διατρέχει ή πρέπει να αποκλείσει τον κίνδυνο μια άλλη χώρα με άλλα στοιχεία να την υπερκεράσει.

Στο δεύτερο τρόπο η αναζήτηση αφορά όχι ειδικά τα «δικά» μας στοιχεία αλλά γενικά τα οποιαδήποτε στοιχεία που, στη δεδομένη εποχή και ανεξάρτητα από τη δεδομένη χώρα, μπορούν να παίξουν για μια χώρα τον προωθητικό ρόλο της ανόδου.

Είναι φανερό ότι πρόκειται εδώ περί στοιχείων οικοδομήματος και όχι στέγης, διότι η βασική διαπίστωση είναι ότι τα στοιχεία στέγης είναι αυτά που πρέπει να διαθέτει μια Δύναμη για να είναι μεγάλη (ή τουλάχιστον δύο-τρία από αυτά) κι όχι αυτά που κάνουν μια μεγάλη δύναμη. Τη μεγάλη Δύναμη την κάνουν τα στοιχεία οικοδομήματος που ενεργοποιούμενα, όπως είδαμε ήδη, δημιουργούν για μια Δύναμη τα (απαραίτητα) στοιχεία στέγης και άρα την ιδιότητα της «μεγάλης».

Σ' αυτό εδώ ακριβώς το σημείο οφείλεται το γεγονός ότι οι δύο τρόποι δημιουργίας μιας Δυνάμεως παρουσιάζουν παράλληλες δυσκολίες. Διότι αμφότεροι έχουν ως βάση έναν κοινό παρονομαστή: καταλήγουν δηλαδή στην αναζήτηση εκείνων των στοιχείων οικοδομήματος, που στη δεδομένη εποχή, αλλά έστω όχι για τη δεδομένη χώρα, είναι δυνατόν να δημιουργήσουν ένα ή δύο (ή καλύτερα τα τέσσερα) στοιχεία στέγης και άρα τη μεγάλη Δύναμη.

Στην πρώτη περίπτωση μια χώρα μπορεί να κατατρίβεται αδιάκοπα στην καλλιέργεια μερικών στοιχείων οικοδομήματος

που διαθέτει και νομίζει ότι αυτά θα την προωθήσουν χωρίς να πετύχει στο τέλος τίποτε το ουσιαστικό - ή το πολύ-πολύ την προώθησή της μέχρι το λαιμό του φιδιού. Σ' αυτή την περίπτωση ο δυναμισμός της θα εξαντληθεί κατά πάσα πιθανότητα εκεί και η ιστορική παρατήρηση επιβεβαιώνει κάτι τέτοιο, αφού συναντούμε συχνά στην ιστορική διαδρομή κράτη (Ελβετία, Σουηδία, Θεσσαλία στην αρχαία Ελλάδα, Ολλανδία στη νεώτερη Ευρωπαϊκή ιστορία και σήμερα Ιαπωνία) που εξαντλούν το δυναμισμό τους στη διατήρηση μιας καλής θέσεως στο λαιμό του φιδιού. Πράγματι, μπορεί στο λαιμό του φιδιού να συνωστίζονται μερικές φορές πολλά «μικρο-μεγάλα» κράτη, αλλά συνήθως αυτά εξαντλούν το δυναμισμό τους στον ανταγωνισμό ανάμεσά τους και στη διατήρηση της θέσεώς τους - ή καλύτερα της παραμονής τους στο λαιμό.

Στη δεύτερη περίπτωση είναι δυνατό μια χώρα να κατατρίβεται σε μάταιες προσπάθειες για να κατακτήσει ένα σοβαρό στοιχείο οικοδομήματος, που θα την προωθήσει, χωρίς να πετυχαίνει στο τέλος κι αυτή τίποτε το αξιόλογο. Βλέπουμε π.χ. σήμερα πολλές μικρές χώρες (Ιράκ, Τουρκία, Πακιστάν κλπ.) να προσπαθούν να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα, με την ενδόμυχη προσδοκία να γίνουν κατόπιν «μεγάλες». είναι αμφίβολο όμως αν, ειδικά αυτές οι χώρες, κατακτήσουν μια θέση στο λαιμό του φιδιού. Το πιθανότερο είναι ότι θα σπρωχθούν από εξάντληση ακόμα πιο πίσω στην ουρά.

Εν πάσῃ περιπτώσει, είτε με τον πρώτο, είτε με το δεύτερο τρόπο και να ενεργήσει κανείς, ένα είναι βέβαιο: ότι πρέπει να αναζητήσει ένα κοινωνικό κενό μέσα στην αέναη ροή του κοινωνικού γίγνεσθαι. Κι αυτό το κενό και, πρωθύστερα, αυτή η αναζήτηση θα γίνει είτε μ' ένα ανάλογο «κοινωνικό ένστικτο» (κατά αντιστοιχία προς το επιχειρηματικό ένστικτο), που είναι οι αυθόρμητα διατιθέμενες δυνατότητες ενός κράτους (π.χ. μια προσωπικότητα, ένας ορυκτός πλούτος κλπ.), ή με ένα ανάλογο «κοινωνικό μάρκετινγκ», που ακόμα ούτε ως ιδέα δεν έχει καλλιεργηθεί από την πολιτική επιστήμη.

Ωσπου να γίνει κάτι τέτοιο, οι συνεχείς μεταλλαγές του κοινωνικού γίγνεσθαι και η εμφάνιση ενός κοινωνικού κενού θα γίνονται έτσι, «αυθόρμητα» με τους δικούς τους κανόνες και τις δικές τους νομοτέλειες. Οπότε και η πορεία του φιδιού θα καθορίζεται ανεξάρτητα από «αξιοσύνες» και «αναξιότητες». Θα καθορίζεται απλώς από ιστορικές συμπτώσεις, όπως γίνεται χιλιάδες χρόνια τώρα, στην πορεία της ανθρωπότητας.

14. Τύχη, προσόντα και αξιοσύνη

a) Τύχη και προσόντα

Σύμφωνα με την ανεξέλεγκτη από την ανθρώπινη κοινωνία σύμπτωση Ψ-κενού και Χ-Δυνάμεως, που διαπιστώνουμε συνεχώς στις μέχρι τώρα αναλύσεις, είναι εύλογο το ερώτημα - ή διαπίστωση-, αν κάθε λαός είναι «άξιος» να γίνει μεγάλος, αρκεί να το θελήσει η τύχη. Πράγματι, έτσι δείχνουν τα πράγματα. Αν ένας λαός έχει την καλή τύχη να δημιουργήσει το κοινωνικό γίγνεσθαι στο δικό του περίγυρο ένα «ικανό» κενό, τότε αυτός ο λαός θα γίνει αναπόφευκτα μεγάλος.

Αλλά τότε γεννάται ένα αντίστροφο ερώτημα. Γιατί διάφοροι «μεγάλοι» λαοί ως τώρα κατέρρευσαν από δική τους ανικανότητα - άρα «αναξιότητα»; Οι Οθωμανοί π.χ. άφησαν, όπως είδαμε ήδη, την αυτοκρατορία τους να καταρρεύσει από ανικανότητα να εκμεταλλευθούν τις δυνατότητες που τους παρείχε η κατακτηθείσα από αυτούς Βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι Σπαρτιάτες επίσης στην αρχαία Ελλάδα κατέρρευσαν από σαφή δική τους ανικανότητα να διατηρήσουν τον σκληροτράχηλο πολεμικό χαρακτήρα. Οι Φοίνικες από παρόμιο λόγο κατέρρευσαν, οι Αθηναίοι επίσης, η Ισπανία, η Πορτογαλία παρομοίως κ.ο.κ.

Γενικά κάθε μεγάλη δύναμη, ενώ για την άνοδό της δεί-

χνει «αξιοσύνη», για την πτώση της δείχνει αντίστροφα «αναξιότητα». Τι συμβαίνει λοιπόν, είναι ένας λαός ταυτόχρονα «ανάξιος» και «άξιος»; Δεν είναι αντιφατικό αυτό; Επιφανειακά τα πράγματα δείχνουν εδώ μιαν αντίφαση, αλλά σε μια βαθύτερη ανάλυση αυτή η αντίφαση είναι ανύπαρκτη.

Οι Οθωμανοί π.χ. και εξ αυτών ιδίως η φυλή των Τούρκων που ήταν η πιο λυπληθέστερη από τις άλλες φυλές, που αποτελούσαν την Οθωμανική αυτοκρατορία, ήταν «ικανοί» μόνον για τον πρωτογονισμό και τον άξεστο φανατισμό τους και μόλις η «τύχη» (δηλ. η ροή των πραγμάτων ή αλλοιώς η αέναη μετεξέλιξη του κοινωνικού γίγνεσθαι) τους δημιούργησε το αντίστοιχο του πρωτογονισμού κοινωνικό κενό, το κάλυψαν αμέσως γιατί διέθεταν αυτό το προσόν. Όταν αυτό το κενό «εξαντλήθηκε», όταν δηλαδή οι συνθήκες (πολεμικές και άλλες) «αχρήστεψαν» το φανατισμό ως προσόν δυνάμεως, η αυτοκρατορία κατέρρευσε. Άλλα «προσόντα» οι Τούρκοι δεν διέθεταν και έτσι η πτώση τους ήταν μοιραία.

Παρόμοιο μπορούμε να πούμε και για τους Σπαρτιάτες. Αυτοί κάλυψαν το κενό της σκληροτράχηλης πολεμικής τέχνης, κι όταν αυτή η τέχνη υπερφαλαγγίσθηκε από άλλες, τότε και το αντίστοιχο προσόν ατόνησε, αχρηστεύθηκε ή υποβαθμίσθηκε. Οι Φοίνικες κάλυψαν το κενό της ναυτιλιακής εμπορικής τέχνης, οι Αθηναίοι το κενό της πνευματικής ισχύος, η ναπολεόντια αυτοκρατορία το κενό μιας ισχυρής προσωπικότητας, η Θήβα επίσης, οι Ισπανοί και Πορτογάλοι το κενό των αρχικών εξερευνήσεων κ.ο.κ.

Βλέπουμε λοιπόν ότι κάθε λαός έχει τα δικά του «προσόντα», με τα οποία μπορεί να καλύψει τα αντίστοιχα κενά. Αυτά τα προσόντα μπορεί να είναι ποικίλης μορφής: Πρωτόγονα, μη πρωτόγονα, πνευματικά, επιστημονικά, χαρακτήρα, νοστροπίας, εξειδικευμένης τέχνης, επιδεξιότητας κλπ. Και μόνο η «τυχαιότητα», δηλαδή η αέναη ροή και μετεξέλιξη του κοινωνικού γίγνεσθαι, είναι εκείνη που θα καθορίσει ποιος λαός ή ακριβέστερα τα προσόντα ποιου λαού θα ενεργοποιηθούν

τη δεδομένη ιστορική στιγμή και θα κάνουν το λαό αυτόν «μεγάλη δύναμη».

β) Αξιοσύνη και αναξιότητα

Όπως φαίνεται λοιπόν από την ιστορική εμπειρία, κάθε λαός μπορεί να είναι υπερήφανος μόνο για το είδος των προσόντων που διαθέτει και όχι για την απλή, ανεπηρέαστη από αυτόν σύμπτωση κενού και δικών του προσόντων που τον έκανε «μεγάλη δύναμη».

Μια σοβαρή και αξιόλογη διαπίστωση στη συνάφεια αυτή είναι κατά την ιστορική εμπειρία ότι τα «ευγενή» προσόντα είναι αυτά που κάνουν κατά κανόνα έναν λαό «μεγάλο» και όχι τα «μη ευγενή». Με τους όρους «ευγενή» και «μη ευγενή» προσόντα εννοούμε εδώ τα προσόντα που βελτιώνουν ποιοτικά την ανθρώπινη κοινωνία και αντίστροφα - με ό,τι μπορεί να εξυπονοεί αυτή η «ποιοτική βελτίωση». Εν πάσῃ περιπτώσει, τη διαπίστωση αυτή μπορούμε να τη διακρίνουμε, ρίχνοντας μια πρόχειρη ματιά στα ως τώρα αναφερθέντα στοιχεία οικοδομήματος, που φαίνονται παραστατικά στα σχήματα 4 και 5.

Πράγματι, εδώ βλέπουμε ότι τα «μη ευγενή» προσόντα (πρωτογονισμός, άξεστος, σκληροτράχηλος και πολεμικός χαρακτήρας, θρησκευτικός ή άλλος φανατισμός, αμάθεια κλπ.) είναι πολύ λιγότερα από τα ευγενή, που είναι ποικίλα και πολυάριθμα.

Είναι αξιέπαινοι λοιπόν συμπερασματικά οι «πετυχημένοι» λαοί, αλλά όχι για την καλή σύμπτωση που τους ετοίμασε το συνεχώς μεταλλασσόμενο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η ιστορική παρατήρηση - το είδαμε αυτό έντονα στις αναλύσεις μας - δεν φαίνεται επομένως να δικαιώνει την έπαρση των μεγάλων δυνάμεων και των ισχυρών της γης (είτε βρίσκονται στο κεφάλι, είτε στο λαιμό του φιδιού, οικονομικά, πολιτικά ή στρα-

τιωτικά) ούτε την περιφρόνηση που νοιώθουν αυτές για τους μικρούς και φτωχούς λαούς του πλανήτη μας.

Αν υπήρχαν πραγματικά «αληθινοί» και «βάσιμοι» λόγοι γι' αυτή την έπαρση (ή την περιφρόνηση), τότε δεν θάχαμε καμιά εναλλαγή Δυνάμεων και ισχυρών στο πηδάλιο του κόσμου και επομένως ούτε αυτές οι ίδιες οι Δυνάμεις δεν θα είχαν λόγο υπάρξεως. Θα αρκούσε μία μόνο Δύναμη που θα κατείχε εσαεί τα σκήπτρα, επειδή το κοινωνικό γίγνεσθαι θα ήταν στατικό και μη εξελισσόμενο, αφού τώρα ξέρουμε ότι αυτό παρακινεί και προκαλεί την εναλλαγή των Δυνάμεων. Δεν ξέρουμε όμως τους κανόνες με τους οποίους την προκαλεί. Ξέρουμε δηλαδή το ότι, αλλά δεν ξέρουμε το πώς την προκαλεί.

Αν η ιστορική εμπειρία λοιπόν δεν νομίμοποιεί την έπαρση των ισχυρών της γης έναντι των αδυνάτων, δεν νομίμοποιεί επίσης ούτε την εγκατάλειψη των δεύτερων από τους πρώτους - ιδίως οικονομικά. Δεν θεμελιώνει επίσης καμιά σωστή οικονομικο-πολιτική συμπεριφορά και πολύ λιγότερο βέβαια μια οικονομικο-πολιτική ηθική. Τελικά δε, δεν επιβεβαιώνει και καμιά «αξιοσύνη» των ισχυρών της γης.

Απλώς το «Φίδι» έχει τις δικές του νομοτέλειες όταν επιλέγει κάποιους για τον βηματισμό του...

15. Επιμύθιο

"Βόρειοι" λαοί και "νότιοι", "ανεπτυγμένα" και "υποανάπτυκτα" κράτη, "πλούσιοι" και "φτωχοί" ή κατά την αρχαία ελληνική παραδοχή "Ελληνες και Βάρβαροι" - αυτή είναι η καταγραφική θεώρηση που δέσποζε πάντα στην ανθρώπινη κοινωνία. Οι πρώτοι ήταν οι "εκλεκτοί" της ιστορίας, γεμάτοι έπαρ-

ση και αυτοθαυμασμό, αφού στην αυλή τους συνωστίζονταν ως φτωχοί ικέτες οι δεύτεροι - οι μη εκλεκτοί, για να ικετεύσουν την εύνοιά τους.

Είπαμε «οι εκλεκτοί της ιστορίας». Αυτό δεν είναι λάθος διατύπωση - αντικατοπτρίζει πράγματι την ιστορική πραγματικότητα. Κι αυτή η πραγματικότητα έφερνε κάθε φορά από δικές της "παραξενιές" και "παρορμήσεις" έναν άλλο λαό στο προσκήνιό της ως "εκλεκτό", ώστου να τον "εξαφανίσει" κι αυτόν για να φέρει έναν άλλο.

Πώς γινόταν στην Αρχαία Ελλάδα;

Άνδρες Φωκαείς λέγανε οι απεσταλμένοι των Σκιώνων και των Ποτιδαίων, των Ολυνθίων και των Μηκυβερναίων ή των άλλων "μικρών" πόλεων της εποχής, ήρθαμε στη λαμπρή πόλη σας και θαυμάσαμε την αίγλη και τη δύναμη σας, και γεμάτοι δέος και σεβασμό προς την αξιοσύνη σας θέλουμε να σας υποβάλλουμε μαζί με τα ταπεινά μας σέβη και τα αιτήματά μας για βιόθεια, που τόσο εμείς χρειαζόμαστε και που εσείς τόσο απλόχερα δίνετε στους αδύνατους συμμάχους σας.

Σήμερα οι Φωκαείς δεν υπάρχουν καν στο χάρτη της Ελλάδας. Ούτε οι Σκιώνες και οι Ποτίδαιοι, ούτε οι Ολύνθιοι και οι Μηκυβερναίοι. Υπάρχουν μόνο κάτι ερείπια χορταριασμένα....

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η φύση του θέματος κι ακόμα καλύτερα ο τρόπος με τον οποίο εξετάζεται αυτό στην ανά χείρας εργασία είναι τέτοιος, που απαιτεί κατά βάση ιστορικό - και μάλιστα άφθονο - υλικό. Για τη συγκέντρωση του υλικού αυτού, αλλά και γενικότερα για την έρευνα του θέματός μας χρησιμοποιήσαμε κατά κύριο λόγο γερμανική και κατόπιν άλλη βιβλιογραφία. Η βιβλιογραφία αυτή είναι αξιόλογη και πλούσια - σχεδόν εξαντλητική για κάθε αντικείμενο. Παραθέτουμε παρακάτω μια ενδεικτική απαρίθμηση, αρκετή για να βοηθήσει τον ενδιαφερόμενο να προχωρήσει κατόπιν, αν το επιθυμεί, σε πιο εξειδικευμένα αντικείμενα. Ας προσθέσουμε επίσης ότι δεν παραπέμπουμε στο κείμενο κάθε φορά στη συγκεκριμένη βιβλιογραφία, διότι είναι εύκολη για τον αναγνώστη η σύνδεση των διαφόρων λημμάτων (π.χ. Αίγυπτος, Αθήνα, Σπάρτη, Ισπανία κλπ.) με τη σχετική βιβλιογραφία.

- Alimen M., *Die altorientalischen Reiche I, II, III*, Fischer 1987.
- Bayer E., *Wörterbuch zur Geschichte*, Kröner-Verlag 1980.
- Bayer E., *Griechische Geschichte*, Kröner-Verlag 1987.
- Beck R., *Sachwörterbuch der Politik*, Kröner-Verlag 1986.
- Bengston H., *Griechen und Perser*, Fischer 1987.
- Bleicken J., *Die athenische Demokratie*, UTB 1988.
- Bleicken J., *Verfassungs - und Sozialgeschichte des römischen Kaiserreiches*, UTB 1981.
- Brockhaus Enzyklopädie - Lexikon.
- Burckhardt J., *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, Kröner 1978.
- Chadwick, *Die mykenische Welt*, Steuben-Reclam 1989.
- Dural, *Leben und Kultur in römischer Zeit*, Reclam 1986.
- Faure, *Die griechische Welt im Zeitalter der Kolonisation*, Pack-Reclam 1986.
- Fenske H u.a., *Geschichte der politischen Ideen*, Fischer 1987.
- Fleckenstein J., *Begründung und Aufstieg des deutschen Reiches*, dtv-Bücher 3/4203.

- Fohrer G., *Geschichte Israels*, UTB 1985.
- Geyer D., *Die russische Revolution*, Vandehoeck 1990.
- Grimal P., *Hellenismus und der Aufstieg Roms*, Fischer 1987.
- Haberkern-Wallach, *Hilfswörterbuch für Historiker*, UTB.
- Kennedy P., *The Rise und Fall of the Great Powers*, Vintage Books N.York 1989.
- Kluxen K., *Geschichte Englands*, Kröner 1985.
- Kocka J., *Europäische Arbeiterbewegungen im 19. Jahrhundert*, Vandehoeck 1990.
- Maier F., *Byzanz*, Fischer 1978.
- Meyer, *Lexikon-Enzyklopädie*.
- Monter, *Agypten. Leben und Kultur im Ramsis - Zeit*, Scheer - Reclam 1983.
- Pierenne H., *Geschichte Europas*, Fischer 1982.
- Sautter U., *Geschichte der USA*, Kröner 1988.
- Schimmel, *Der Islam*, Reclam 8639/90.
- Shirer W., *The Rise and Fall of the third reich Simon and Schuster*, N. York 1960, Ελληνική έκδοση, Αρσενίδη, 1963.
- Steinvorth, *Stationen der politischen Theorie*, Reclam 1989.
- Stöck G., *Russische Geschichte*, Kröner 1985.
- Tocqueville, *Über die Demokratie in Amerika*, Reclam 1989.
- Wassmund H., *Die Supermächte und Weltpolitik Beck*, 1989.